

Fejér Márton életrajza.

A jók emléke megőrzése nyilvános hódolat az erénynek, s az emberiségnek tett tisztelet. Magának a nép millióinak kopcsoinál könyezik, éneket vagy imát mond, sirjai fölé hantot, egy darab fát, vagy követ emel a szokás, a vallás, a hála, olykor a szeretet. Elég is ennyi. Életök az emberiség erkölcsi életkörén nagybárra kívül, egy csak némileg fejlett érzékiségi állapotban foly le, s di-jának az élettől arányban kell állani. Az emberiség önmagával és sorsával való sok ezer éves harczában minden elesettnek nagy tisztességet tenni: a jobbra rendelt időnek s erőknél vesztegetése, a tisztességtételnek belértékétől megfosztása. De azért a sánczokat testével betöltő közbajnok az a lépcső, melyen a vezér a diadalmi zászlót a várba tüzi. Mint a Gondviselés kezében a tökéletesedés nagy czéljára eszközök a népek: úgy az ők polgári és erkölcsi javuknak s érdekeiknek képviselői, őrei a nagy tehetségek, kiknek viszont ők emelkedési zsámolyuk. Ha élnek e jogukkal, nem vehetni rossz néven; ha lemondanak róla s e helyett ők élnek a népért és népnek, mint nemesb lelkek, nagyobb tiszteletet érdemelnek.

Más néző-pont alá esik a művelt osztály. Itt emelkedettebb téren, nemesebb munkássági körben foly le az élet, s a nemzeti jellem, szellemi erőtehetségek, osztályérdekek, illem, hűség, olykor a gyarlóságok, a megtisztelés magasb igényeit szülik, jó és rossz szokásokat állapítanak meg. Némelyeknek külsője üres forma-ság, belsőjének nincs értéke, alapjuk képzelt; csak ritkán maradnak a halottak dics-szónokai, az életrajzok s emlékkövek írói az igazság terén, a való határi közt, méltót érvén méltó kitüntetés. Utóbbiaknak tisztelet! Ezek a szép példák javítják, jóra vezetik az emberiséget, de amazoknak hódolni gyengeség, tántorgókat követni erkölcsi botlás. A halál az érdemetlennek nem ad jogczimet tiszteletre; az életrajzírónak igazságot szólni főkötelessége; hízkelkedés minden körülmények közt lealázó s erkölcsrontó; dicsőíteni csak az erényt szabad: pusztá rangot, születést, hivatalt nem; mindennapi tehetségeket kitüntetni, hiba. Erre sem papot, sem

életirót igazsággal ellenkező tekintetek nem kötelezhetnek, az erkölcsi törvények s irodalmi illem tiltják; a ki teszi, önmaga és az irodalom hitelének árt, titkos méltatlankodást költ fel, a közvéleményt nyilván megbotránkoztatja.

Van azonban itt is különbség. Ha a pap és szónok halottja életéből a szebb mozzanatokat keresi, gyengeségeit mellőzi, hibáit eltakarja, azért, hogy őt nemes természete a szép felé vonja, a rúttól taszítja, és mivel tán azok közzé tartozik, a kik azt tartják, hogy a jót inkább megkedveltethetni jó, mint rossz példák felmutatásával: ez nem a szoros igazság útja, de igazolható; ellenben ha ugyanezt könnyelműségből, mások eláztatása szándékával, vagy azon viszonyok nyomása alatt teszi, melyek őt és sorsát amazhoz és a hozzátartozókhoz köti: ez hiba, mely megróvást érdemel. De még ennek is türhetők eredményei. Az élet ugy is erősebb mint az eszmény, a viszonyok mint az elmélet, az embereket egymással érczfonalként összefűző érdekek mint az erény és erkölcs gyöngéd szellemszála. A minnek megváltoztatása az emberi természet és a társadalom életgyökeréig ható vegybontást, sőt irtást és égetést igényelne, ott elnézőbb maga az erkölcsi bölcsész, gondolkodóbban nyúl gyógyító szerhez a reformator, kimelöbben mondja ki ítéletét a kritikus.

Nagyobb erkölcsi szigor alkalmazható, sőt alkalmazandó az irodalomban. Az irodalom a nemzeti műveltség magasb életköre. Itt más a mérték, a törvény és beszámítás. — Szépek az író jogai, de nagy a felelőssége. Abból, a mit a sir felett mondanak, kevés megy a szivig, még kevesebb marad meg az emlékezetben; a mi költészet, ragyog egy két perczig, azután fénye megtörik, s az lesz sorsa, a mi minden földi ragyogványé — szétfoszlás, semmivélétel; a mi valóság, a halottnak már életében megtermette gyümölcsét; a dicséretnek és hízeltetésnek üres szavait elkapja a szél, hogy a légkörnyben úszó pára- és füsttengert egy paránykával szaporítsa... Ellenben a mit az irodalomba visznek át, megmarad; annak hatása épít vagy ront, emel vagy lever, a jó ösvényére visz, vagy eltántorít; annak helyesnek, igaznak, s arra, hogy olvassák, méltónak, hogy oktasson, képesnek kell lenni. Háromszor is meg kell fontolni az életirónak, mit biz ünnepejtje életéből az ólom és festék — a földi halhatatlanság e rideg de szolgahűségű eszközeinek — örökítésére. A papiros türelmes, de a lelkiismeret ellenörködése szigorú; az emlékezés fonala rövid s hajszálvékony, de az öntu-

dat számoltatása sokáig tartó s komoly természetű. A szépet keresni és kimondani kell, a jót dicsérni, az erényt magasztalni illik, de csak ott, a hol van; képzeletből írni, rútol folyt életet szépre festeni, az igazat elhallgatni, valamint a tényeket meghamisítani nem szabad. Az írónak joga van arra, hogy meggyőződését bár miről nyilván kimondja, de kötelessége az alapos meggyőződhetésre a kellő tanulmányozást megtenni, s a miről meg van győződve, azt leírni tudni is, merni is.

A halotti beszédgyűjteményekről általában meg van jegyezve, hogy azok a hízelkedés tárai. Szomorú lenne, ha a kénytelenség ama bilincseit, melyek közé az egyházi rendet nem hajlama, de függési helyzetviszonyai viszik, a szabad és független írói kar önként venné kezére, lelkére. Láncz, kézen és lábon vagy szabad szón és író-tollan — mind lealázó... Az erény útja hosszú és görgyös; keveseknek s ritkán adatik a szerencse, hogy egy óra nagygyá tegye, egy nap alatt nemzetök, egy korszak vagy ügy jótévőivé váljanak. A kötelesség teljesítése nem erény, hanem erkölcsi tartozás; azon tul, messze, a jóttevés alkalmainak önkénytes keresése, s minden életviszonyainkban valósitása, egy nemes erkölcsi és hasznos polgári élet hosszú folyama — ez azon tér, mely az erény útján, annak szirtjei és tövisei közt, dicsőségre visz. A „derék“ hazafi czim, a „köztisztelt“ a legnagyobb, mit polgárnak polgártársai adhatnak, de ezért neki is az élet legjobb javait kell oda áldozni: testi erőt, a sziv érzéseit, a nappal legjobb munkaidejét, s éjjeli enyhítő álmát, olykor vagyont, szerencsét, s nemesen megvalósított szép és nagy gondolatokat. Az erkölcsi világrend e fentartó elemét, az emberi felemelkedhetés e zenit-jét, e becses szellemkincseket, kár koczkáztatni, hiba olcsón adni, vétek becsöket alászállitni. A nagynak epigon mértéke a valódi nagyság eltörpítése. Közönséges emberek nagyzolása az igazi nagyok megalázása. Régi példabeszéd, — mert természetani igazság nem — az, hogy az áloe-virág nyílása csak századokban áll elő: így a nagy ember, nagy író és művész... Addig valódi férfivá nem lesz öreg nemzetünk, mig magát s jeleseit tömjéneztetli, mig fiai egymásnak kellemest inkább mint igazat szólnak, mig az író jót és roszt — ha igaz — kimondani nem mer, s ha kimondva van, a nemzet tulgyöngéd idegzetű közvéleménye elbirni nem tudja.

Kinek a haza sokat, ő a hazának vissza semmit vagy keveset adott; ki a születési, vallási, nemzetiségi és hivataladta jogokat

élvezi, de a hozzájuk kapcsolt kötelességeket mellőzi; kit hitfelei s népe felemelt, de ő kötelességei határin tul, sőt addig sem megy, s amazok emelésére semmit sem tesz, őket szívesen nem szolgálja, nem él érettök; a kinek minden tette rugója önemelkedés és égoizmus, rokonszenvei tárgya epikureizmus, jelleme a közügyek iránti közönyösség; a ki beszél, de nem tesz; ígér, de nem teljesít; buzdit, de maga nem lelkesül; lelkesül, de a cél elérése előtt meglankad: az ilyennek nem kell életrajz, elég ha harangzugás és énekszó kíséri ki a társaságból, hol semmi jót nem tett...

A férfi, kinek e sorok életrajzát képezik, távul ezektől, azon nemesebb természetek közé tartozott, kikről Tacitus azt irta évkönyveiben: „ugy vannak születve, hogy a társaságnak, melyben élnek, jó és rossz sorsát önmagukénak tekintik;“¹⁾ kitünő észtehetsége, közügyekért élő-haló lelke, feddhetlen polgári jelleme alkalmasoknak látszottak előttem arra, hogy fennebbi nézetimet életfolyamának elbeszélésével kapcsolatban, nyilvánosan elmondjam, s rá a nagy történetíró idézett szavait alkalmazzam.

Fejér Márton született 1812. szeptember 30-kán Aranyos-széken, Kövenden; atyja Fejér Mihály, anyja Ádámosi Klára — mindketten székely nemes nemzetségből valók; fiu testvérei: Péter, ifjan halt meg mint kir. táblai irnok; Tamás, Marosszéken táblabíró, neje után szent-gericzei birtokos, 1830-ban legszebb férfikorában halt meg; Mihály 1843-ban. Az igénytelen szülők nevét a közelismerést érdemelt fiúért, a testvérekét, életének egy — hátrább említendő — nevezetes mozzanatáért kell megjegyeznem. — Fejér elemi tanulmányait a tordai unitárius altanodában végezte 1823-n, a bölcselmet és hittudományt a kolozsvári főtanodában 1833-n, a jogi tanfolyamot ugyanott a rom. cathol. kir. lyceumban 1834—1835-n, amott mindenből, itt két tantárgyan kívül mint legelső kitünő. Ily tanulás már magában dicséretes, de valódi érdem fokára emeli azon körülmény, hogy a rendes tantárgyak mellett megismerkedett az ó klasszikai és magyar írók újabb eszméivel, s ez által tanodai ismereteinek szint és üde életet adott; végre elismerést s bámulatot költ fel bennünk személyisége irányában az a tény, hogy lelke, élénk tudványa szikrát kapva a kor szellemétől, benne, ily korán, a nemzeti ébredés első szakában, felébresz-

1) Tacit. Annal.

tette a társulás és erőegyesítés eszméjét, azt a nemes és termékeny eszmét, melynek önerejére hagyott hazánk annyi szépet s jelest köszön. Tudnunk kell ugyanis, hogy az akkori köznevelés és tanmód — melyen a zárdai rendszernek még nem egy sötét maradványa volt — a nemzeti irodalom ama pezsgő időszakában, a hazafiság lángjától megkapott ifju nemzedék tudományi igényeit nem elégítette ki; a főtanoda könyvtárának könyvszerzésre nem volt alapja; gondoskodni kellett közvetítő eszközről, mely a lelkek és élet új szükségai és a tanodai oktatás közötti hézagot kipótolja. Ily közvetítőül a klasszikai ó és új magyar írók jelesb műveinek olvasását s megszerezhetősök végett az egyéni erők egyesítését, mintegy az idő maga sugallotta. E sugallatot főiskolánk ifjai megértették. Öt-hat kitünő képességű ifju baráti köre volt az, mely az 1825 és 1830 évek közt új életre ébredt nemzeti érzés meleg érintése s buzdító nyomása alatt előbb csak arra egyesült, hogy közösen könyveket szereztek; együtt olvasgatták, év végén felosztották, és így a minden évben újra született egyesület minden év végén megszűnt. 1832/3-n azon gondolatra jöttek, hogy szerzett könyveiket többé ne osszák fel, hanem gyűjtsék meg, abból állandó könyvtárt alkossanak, s a társaságot is állandósítsák. ¹⁾

Igy született meg Erdélyben — a kolozsvári unitárius főtanoda ifjusága közt legelsőbbben — egy iskolai állandó magyar olvasó-társaság 1832—1833-n.

Menynyi része volt ezekben Fejérnek, nehéz meghatározni; mert az első évekről nincs jegyzőkönyv. „Sajnosan tapasztalja társaságunk — írja gyűlési végzés folytán épen ő — hogy ámbár a mult évben számos gyűlésünk, sok hasznos határozatunk és jegyzőnk is volt, még is jegyzés semmiről nem vitetett; most tehát meghatároztatik, hogy ezentul a jegyző a gyűlésekben történeteket jól felfogván, a jegyzőkönyvbe jó renddel szám szerént írja be, s a következő gyűlésen olvassák fel.“ ²⁾ A közbizalom a jegyzői tollat kezére bizta. 1834-n szeptember 8-n kél az általa irt legelső jegyzőkönyv, october 29-n a tőle sajátkezűleg irt utolsó; felfogás és irány, lényeg és alak tekintetében ugy szerkesztve, hogy ma, teljesen érett férfi gyülekezet jegyzőkönyvének is számot tenne, melyet mintául vehet ma is az ifjuság. Az a dologkimerítő s tiszta

1) 1839-k évi főtanácsai 44 szám alatt levő eredetiből (lásd kir. főkörmányszéki 4044 — 1839 közigazgatási szám alatt. — 2) 1834-dik évi szeptember 8-ki jegyzőkönyv, 3 szám.

conceptio, keresetlen s átlátszó gondolat kifejezés, mely észjárásának fő bélyegvonása volt, már itt nyilván mutatkozott. Itt mint úttörő munkást látjuk őt. E jegyzőkönyvvel kezdődik a társaság formaszerű megalakulása, s az ezutáni hivatalos adatok mint annak egyik mélyen gondolkodó, az ügy iránt melegen érző, legtöbb szervező tehetséggel bíró s legtöbbet és legtöbb sikerrel munkálkodó tagját tüntetik fel.

A gyűlés a tagoknak gondolkodás- és szónoki előadásbeli gyakorlása végett meghatározta, hogy a tisztviselők a gyűléseken beszédet tartsanak s azokat egy „Beszédtár” című könyvbe írják. ¹⁾ E gyűjteményben levő, a társaság történetében örökre maradandó becsű három első beszéd övé. -- Itt egy idves eszmének adott gyakorlati életet. E beszédek ismét az ő velősségét, szigoru logikáját, éles bonczoló elmetehetségét tanusítják. Az ő indítványára lőn határozattá, hogy az alapszabályok rendszeres alakba irassanak össze, ²⁾ az e végre kinevezett bizottságnak tagja volt, az alapszabályok sarkalatos I—III és a gyűléseken való magavi-seletet illető IV-dik az ő fogalmazása, ³⁾ melyek közül az utóbbit, úgy szintén a könyvtárnoki utasításról szóló XIV-it is, ⁴⁾ a közgyűlés egyenes felkérésére dolgozta ki. A többiek is jobbadán a beszédeiben kifejtett eszmék, s jegyzőkönyvre vett indítványainak visszatükrözése; például: ha a kisebbség ellennézetét egyszer-kétszer indokolva eléadta s az viszhangra nem talál, a többség nézete határozatúl mondassék ki, ⁵⁾ a személyeskedőket az elnök utasítsa rendre, ⁶⁾ a tagokat a gyűlésekbe járásra ne pénzbüntetéssel, de saját javukra s mivelődésükre való figyelmeztetéssel ösztönözzék, ⁷⁾ pártfogókul kérjenek meg három külső egyházi tanácsost s köztök bölöni Farkas Sándort, az észak-amerikai első magyar utazót, kinek egyszersmind a társaság iránt tett szolgálatait köszönjék meg, ⁸⁾ az elhunyt tagtársak felett emlékbeszédet tartsanak, ⁹⁾ a magyar tudományos akadémia megalapításához erejük szerint járuljanak, ¹⁰⁾ a mi meg is történt; a nagy tekintetű Akadémia alaptökei közt egy szerény összeg maig ily czim alatt van bejegyezve: „A kolozsvári Unitárium Collegiumbeli

1) 1834-ik évi szeptember 22-ki jegyzőkönyv, 25. sz. — 2) Ugyanott octob. 29-ki gyűlés, 31. j. k. szám. — 3) 1835-k évi jegyzőkönyv, 70, 71, 74, 76 sz. — 4) ugyanamaz 120, 129 j. k. szám. — 5) 1834 k évi 51. j. k. szám. — 6) 1834 k évi 52. j. k. szám. — 7) 1835-k évi 74. j. k. szám. — 8) 1834-ik évi 20. j. k. szám. — 9) 1835-k évi 165. j. k. szám. — 10) 1835-k évi 131. j. k. szám.

olvasó-társaság adománya.“ Végre az ő indítványára költ azon határozat is, hogy alapszabályaikat a külső felügyelő bizottságnak megvizsgálásra mutassák be, ¹⁾ azután kérjenek rá egyházi tanácsi megerősítést, ²⁾ jövőben pedig minden nevezetesebb intézkedést annak hírével tegyenek. ³⁾ Beszédei sem kisebb fontosságúak, mindig ugyanazon célra irányzottak; tisztázta az eszméket, ifju társait a kitűzött cél körül tájékozta, egyik szavával buzdította, mással önmérsékletre intette, a létező ellenszenvet és előítéleteket legyőzni s a közöttük fűződött erkölcsi kapcsolatot megszilárdítani igyekezett. Egyikben ⁴⁾ ajánlta az erőegyesítést, „mert — úgy mond — az egyedülállót az ismeretek szerzésében gátolja a tehetlenség, de a ki máshoz csatolja magát, egyesületet állít, s így az egyes erőt közerővé teremti, a tökéletesedés leghathatósabb eszközét alkotta meg. Ez által az erőképeség növekedik, az akadályok útból elhárulnak, a cél kivívása bizonyosabb. Gyöngék a kender egyes szálai egyenként véve, de összefonva mázsás terheket elbírnak. A csekély patakok a legkisebb gáton is fenakadnak, de ha több egyesülve, folyamot képez, gátonszirten túlhalad s dádalmas morajjal üzi tovább hullámain azok romjai felett. Egyenként — folytatja tovább — mi is gyengék vagyunk, keveset áldozhatunk, bármelyikünk kevés könyvet szerezhethet magának. Ezért fogtunk kezét, s vetettük össze gyenge vállainkat. A kevés, hozzá folyvást keveset téve, végre nagygyá növekedik.“ .. Tanuló társai előtt addig nem hallott meleg szót emelt az olvasás és tanulás mellett. „Mik a tökéletesedés eszközei? — kérdi egy helyt idézett beszédében. — A könyvek. Ezekből a halhatatlan férfiak papirosra elevenített gondolataiból lehet azt meríteni. Könyvolvasás által szaporodik ismeretünk, fejlődnek tehetségeink, világosodik értelmünk; többen többet olvasva és hallva, a szépet és hasznost másokkal is közölve, terjed ismeretünk mezeje, lelkünk a jót inkább megszereti.“ ... Itt egy éles bíráló pillantást vet a tanodák akkori állapotára. „A pallérozódás hajnala — úgy mond — iskolánk sötét falai közzé is elhatott, s electromi szikraként rázott fel zavaros álmainkból. Ébredezni kezdünk. ... Oh ne dőljünk többé vissza zsibbasztó álmainkba, ne fedje iskolánk egét éjféli sötétség. Lelkünk fellobbanása ne legyen bolygó

1) 1835-k évi 103. jegyzők. szám. — 2) 1835-k évi 103. j. k. szám. Megerősítette 1839-n 4044.sz. a. kelt főkorm. rendelet következtében. — 3) 1835-ik évi 165. j. k. sz. — 4) Tartotta septemb. 9-n 1834/5-ben Beszédtár 1—5 ll.

tűz, de fényes vezércsillag, mely az utánunk következőket is vezesse.“ Ezután állhatatóságra serkentvén társait, így körvonalozta a társaság jövő feladatát: „Nem hiu czélt akarunk mi kivívni; szent és nemes az, mely lelki erőt kíván s áldozatot. Tegyük ezt kész szívvvel, nemes gyümölcsöket terem hív fáradozásunk; öleljük egymást testvérkarokkal, olvadjanak össze érzéseink. Legyünk egyesek. Alapítsuk állandóvá egyesületünket, hogy valaha dicsekedve emlegethessük, hogy mi voltunk a kezdők, mi vetettük meg az alapot. . . . Mi barátim, kik iskolai pályánknak vége felé járunk, nem sokáig szemlélhetjük most plántált szép társaságunk csirázását s nevedését; de reméljük, hogy a ti kezeitek alatt — itjabb pályatársaink! — a nemes, de gyenge plánta valaha felnő, gyümölcsöt — s ha ezt nem — legalább virágot terem. Legyetek egymást szeretők, fejlődjétek, fejtsetek másokat is, szeressétek és szerettesétek meg másokkal is nemzeti nyelvünket, hogy mindenkor legyenek, kik ezen társaságunkat számban neveljék, erkölcsileg gyarapítsák.“ 1)

Másik beszédében 2) az önmérséklés és rendtartás mellett emelte szavát; ajánlotta a rendre beszélést s a beszélő neve feliratását, a vitatkozásban a higgadtságot és személyeskedés kerülését, mely a gyűlés méltósága ellen van. „Ha beszélünk — úgy mond — ne beszéljünk személyről, hanem tárgyról; ez pedig hideg megfontolást, gondolkozással való beszélést kíván, nem hevességet, mert okokkal és erősségekkel kell harcolni. Igaz, hogy minden -- ez emberi természet — önvélekedését itéli legjobbnak, de ebben is tanuljuk meg, magunkat mérsékelni. Sokszor hibázhatunk vélekedéseinkben, ezen hibákat mások észreveszik, mert több szem többet lát, több fő többet ítél. Ilyenkor nem szégyen, de kötelesség elállani elébbi állításunktól s engedni a többségnek. Ez minden gyűlésben törvény. Így készítsük el magunkat mintegy a nagy világba illő magaviselethez, szokjunk előre annak tónusához“.

Harmadikban 3) vonatkozva egy, a társaságot feloszlással fenyegetett veszélyre, örömet fejez ki, hogy az vívott, küzdött s daczolt vele. „Nem is volna az — úgy mond — reánk nézve gya-

1) Ugyanazon beszédből. — 2) Tartotta szeptember 12-én 1834-ben. Beszédtár 6—8 ll. — 3) Tartotta november 27-én 1834-n, midőn a társulat öt először elnöknek választotta, s legelső tanácskozási tárgyal a megállapított alapszabályokat helybenhagyás végett felolvasták. Beszédtár, 8—14 ll. (lásd azonnapi j. könyv 35. számát.)

lázatnál egyéb, ha megszűnni engedték volna azt, a mit mi terem-
tettünk. . . . De nem történt meg, feljül áll már az minden aka-
dályon, s a küzdés alatt nem hogy erejéből veszített volna, sőt
erősebbé, állandóbbá tette magát, fogyatozását kipótolni igyeke-
zett; s mint ifju tölgy-csemete, hogy az idő zivatarával daczol-
hasson, naponként mélyebbre ereszti s inkább és inkább szétter-
jeszti gyökerét: így mi is erős élőfává kívánjuk teremteni kedves
plántánkat, hogy magát a jöhető zivatarok elszenvedésére elké-
szítse. Igen barátim! — szól folytatólag — már eddig is sok hasz-
nos nézetekkel és szabályokkal támogattuk társaságunk lételét, de
most állunk azon ponton, midőn alapszabályaink rendszerbe írá-
sával azt állandósítani akarjuk, vagyis magunknak törvényeket aka-
runk hozni. . . . Nincs ugyan miről vennünk formát ¹⁾, de mi, kik elég
erősek voltunk a kezdetet megtenni, törjünk elé lelkes erővel, ké-
szítsünk egy új tervet, mely ha nem is lesz tökéletes, azután idő-
vel simitni, s a körülményekhez képest pallérozni fogjuk. Legyünk
állhatatosak, egyesek, hívek, buzgók.“ ²⁾

Álljon itt rövid körrajza e társaságnak, melyet ily küzdelem-
mel vívtak ki, s miben Fejér oly buzgón és sikerrel fáradozott, mint
a magyar nevelő- és tanintézetekben azóta alakult önképző társu-
latok tisztos veterán-ja, mint nagy részben az ő közügyszereteté-
nek maradandó emléke.

„Célja — így szólnak alapszabályai — több nyelven irt je-
les könyvek, hirlapok s folyóiratok szerzése, közös használása, utób-
biaknak együtt s magyarázva olvasása, azok felett eszme cserélés,
a gondolkozó és képző tehetség kifejtése végett kötött és folyó be-
szédek dolgozása, vagy más mivelt nyelvből fordítása, azok rendes
megbirálása, az anyai és más mivelt nyelvek alapos megtanulása,
az ifjuság közt a becsületérzés, jó erkölcs és tudás-vágy felébresz-
tése, egymás javítása, s mind ezek által az önmivelődés és töké-
letesítés eszközlése.“ ³⁾ Tagjai: „jó erkölcsű, igyekező iskolai ifjak,
kik titkos szózatolással vétetnek be, az alapszabályok előttök fel-
olvastatnak, nevöket a társaság előtt beírják, éven át 3 váltó fo-
rintot fizetnek, három szegény kitünő ifjat díjfizetés nélkül szintén
titkos választással vesznek be, kik e jogot egy évig élvezik;“ ⁴⁾
tisztviselői: „elnök, fő- és aljegyző, pénztárnok, könyvtárnok és

1) Világos jele, hogy több ifjusági olvasó-társulat a testvér két hazában még ek-
kor nem volt. 2) Ugyan az előbbi beszédben. 3) Az unitarium collegiumbeli
olvasó társaság alapszabályai, I. czikk. 4) Ugyanott II. czikk.

ellenőr, hírlapolvasó; ezek is titkosan választatnak s tiszteletből szolgálnak, részint két-két hónap, részint három, részint egy év elteltével újra választás alá jönnek;¹⁾ kis gyűlések hetenként kétszer, szerdán és szombaton, nagy gyűlések egy hónapban egyszer — szükség esetében többször is van; — ezeken társasági ügyeiket intézik el, amazokon beszédeket, szavallatokat, felolvasásokat tartanak, a hírlapokat egy értelmes társuk olvassa s magyarázza, de a hallgatók is tehetnek észrevételt és kérdéseket; a megjelenők határoznak; a gyűlések látogatása a tagok ügyszeretetére s önjavuk ösztönzésére van hagyva, pénz vagy más büntetés nem alkalmazható, jegyzőkönyvet csak a nagy gyűlésről visznek;²⁾ a gyűléseken való magaviseletet illetőleg meg van határozva, hogy szorosan a tárgyhöz kell szólani, magát előre felíratni, személyeskedés és sértő beszédmód tiltva van, a tanácskozási rend-zavarótól egy évig szólási joga elvehető.³⁾ A közpénztár kezelésére, könyvek használatára s megőrzésére nézve szigorú rendtartást alapítottak meg alapszabályaikban.⁴⁾ A kis gyűlésekre beadott, megbírált és jóknak talált eredeti és fordított dolgozatokat „R e m é n y“ című könyvbe beíratni határozták.⁵⁾ A társaság működésére, könyv- és pénztár főfelügyeletére, könyvek vételére négy egyházi tanácsost kértek meg, kiknek hivatali nevök: külső felügyelő bizottság, egyikök az iskola igazgatótanára. „Míg 10 tag lesz, — így szól egyik cikk — kik a szabályok feltételeit teljesítik, a társaság nem bomlik fel; ha ezen alól apad, vagy ha feljül áll is, de a közvagyon alapszabályellenesen akarják használni, s megintetve a külső felügyelő bizottságtól, a törvények tiszteletére vissza nem térnek, ez esetben a társaság vagyona tőlök elvétetvén, a collegium könyvtárába bépecsételve letétetik; ha négy év alatt ismét lesz legalább tíz oly lelkes ifju, a kik a társulat szabályait megtartani készek, annak jogait és javait azonnal birtokba veszik, s a társaságot újból megalakítják; végfeloszlás esetében azonban vagyona a kolozsvári unitarium collegiumra száll.“⁶⁾ Az alapszabályok sarkalatos pontjai: a társaság célját, irányát és művelődési eszközeit, a betételi összeget, a pénzek és könyvek szerzését, használatát, feloszlás esetében vagyonainak sorsát illetők, örökre fennállóknak és sérthetetleneknek határoztattak, egyebek a társa-

1) Az unitarium collegiumbeli olv. társ. VII, IX, XI, XII, XIII, XIV. cikk. 2) Ugyanott III. cikk. 3) Ugyanott IV. cikk. 4) Ugyanott V, VI. cikk. 5) Ugyanott VII. cikk. 6) Ugyanott VI. és XV. cikk.

ság java és előmenete kívánataihoz képest szabályszerű úton változtathatók lévén.“¹⁾

A zárszóban lelkére van kötve a külső felügyelő bizottságnak, s minden eltávozó önbecsülete és lelkiismérete ösztönzésére utalással figyelmeztetve arra, „hogy a társaságnak, melynek egykor tagja volt, s melynek talán köszönhet valamit, emlékét vigye el a távolba is, őrizze meg lelkében elevenen, s legyen figyelemmel arra: miként áll fenn, miként használja az ifjuság a rámaradt örökséget, nem él-e vissza a megállított rendszabályokkal? . . . S ha effélel venne észre, mindent kövessen el, hogy az szabályszerű állapotjába újra állíttassék vissza, s törvénye és birtoka sérthetetlen legyen.“²⁾

Eddig az alapszabályok; azóta három évtized folyt el, egyes részeiben történtek czélszerű változtatások, jelesen 1836^{6/7}-ben a II, III, V, és IX. cikkben, 1838-n a II, III, VI, XI, XIV-dikben; sőt újakat is hoztak, a többek közt azt: „hogy a társaság alapítása ünnepét minden évben megüljék.“ — De az alap szilárdan, megingathatlanul áll. A külső felügyelő-bizottsági intézmény megszűnt s jogköre egy része tényleg vagy közvégzésnél fogva az igazgatótanárra lön ruházva;³⁾ a más — a nagyobb rész — az ifjuságra, mely kegyelettel csüng elődeinek emlékén, nyomában járni örömének tartja, s a nemzedékek és évtizedek féltett kincsét, — a társaságot — feloszlástól vagy rendeltetés elleni irányba tántorodástól saját erkölcsi ereje s kötelességérzete által óvja meg.

E társaság alakulása a kolozsvári unitárius főtanoda történetében új korszakot képez. Frigykötés volt ez ifjuságunk és az ébredő nemzeti szellem között, eljegyzés a tudomány istennőjének, szakítás a mult idők scholastikai rendszerével, sőt ennél is több: a jó és szép, nemes termőága volt ez, beoltva az ifjuság szívébe, hogy abból a haza és tudomány szeretetének gyümölcsei fejlődjenek, idegen színű miveltségünk lassanként nemzeti alapot nyerjen, egyházi életünk felett egy újonnan nevelt nemzedék által egykor új ég, körében új föld támadjon.

E társulatban tanulták meg ifjaink forrón szeretni a hazát, mivelní nyelvét, gyámolítani az irodalmat; ez ébresztette fel s tartja ébren bennök az önmunkásságot és önbecsérzetet; a zárdai emléző tanulás

1) Az unitárius collegiumbeli olvasótársaság alapszabályai XV. cikk. 2) Ugyanott XV. cikk. 3) 1839. május 26. tartott egyházi képvis. tanács 81. j. könyv szám alatt költ határozat szerint.

helyét az ítélő erő kifejtésére alapított értelmes tanulás s komoly tudni vágyás váltották fel; kebléből már is nem egy jeles tanár, kitűnő lelkész, gyakorlott szónok és publicista s néhány koszorús író támadott; munkálataiból a „Remény“ czimű zsebkönyvnek két kötete lön nagyobbára szerkesztve; akkor figyelemre méltó mozzanat irodalmunk terén. A társaság közdolgainak intézése, beszédek írása és felolvasása, szavalat, s azok megbírálása feletti vitatkozások, pályadíjtüzések és pályafeleletek, ifjainknak irodalmi tájékozottságot, a közhelyeken való előadáshan könnyűséget, de egy szersmind magamegesmerő szerénységet s önalkalmazást, általában az élet gyakorlati helyzeteiben azt a munkaképességet és életrevalóságot szerzik meg, melynek az ifjuság már eddig is sok hasznát vette, minden vallásfelekezetüeknél nyervén előnyös alkalmazást, melyet mások elismernek, vallásközönségünk pedig rá méltán büszke.

Aldást érdemelnek, a kik e társaságot alkották. Fejér azok egyike volt; még benn léte alatt megérni adta Isten azt az örömet, hogy a midőn a külső felügyelő bizottság 1835 végén a társaság létszámát s ügyeit számbavette és megvizsgálta, volt 69 tag, rendes tagsági s más forrásokból 232 váltó forint 57 kr. bevétele, 227 v. ft. 42 kr. kiadása, tehát 5 ft. 15 kr. készlete; könyvei szép számmal, jó rendben, ¹⁾ a társulatot már akkor teljesen megalapítotttnak lehetett tekinteni. Midőn tanulását végezvén azon évi junius 29-n tartott gyűlésben társai tőle elbúcsúztak, önként vallák őt a legbuzgóbb és lelelkesebbek egyikének, fájdalmas érzések közt váltak el tőle, szerencsét kívántak életpályáján, rokonérzését kérték, s búcsuszavait a B e s z é d t á r b a igtattatni határozták. Ez azonban elmaradt, mi okból? ki nem nyomozhattam. Fejér ígéretet tett, hogy három évig tagtársuk lesz s részvényét fizeti. ²⁾

Kísérjük tovább életpályáján.

1836-n junius 12-n aranyosszéki táblabíróvá esküdt fel, ugyanazon évi november 13-n kir. táblai írnok lett; 1837 február 8-n a Ko-

1) Huszannyolczadik nagy gyűlés jegyz. könyv. 160. szám. 2) E társaság gyarapodását tények bizonyítják. 1866 első felében volt 84 fizető iskolai tag, a másodikban 80, ezektől és külső tagoktól bájött 236 o. é. frt. 82 kr., ki lön adva 195 ft. 65 kr. pénztári maradvány 45 ft. 17 kr. Belső tagok évi díj a 140 kr., külsőké 3 ft. Díjt nem fizető tag a szegények közül volt 5. Két önszerkesztette lapja van: „Remény“, „Fény és Árny“, járát öt lapot, ajándékkal kap hármat, a theológusok járattják a Protestáns egyházi és iskolai lapot; könyveinek száma 1400 dr. (Az 1865/6. évi j. könyv 161. pontjából, a hitteles értesülés után).

lozsvártt tartott egyházi főtanácson az egyház költségén akadémiaakra ajánlkozó négy társai közt ő 43 szózattal választatott meg.¹⁾ A kir. kormányshék a felmehetési engedélyért beadott főtanácsfi felirat mellékleteiben hiányokat talált, s az ügyet kétszer küldötte vissza. Főhiány a volt, hogy érett és helyes gondolkozásmódjáról különös nyilatkozat nem volt. A főtanács felfejtette, „hogy akkor, midőn collegiumi, lyceumi, aranyosszéki, kir. táblai bizonyítványait, melyek mind tudományi, mind erkölcsi minéműségéről oly dicséretesen tanuskodnak, eredetiben felterjesztette, midőn jó characterben gyökerezett bizodalma jelöl tanitói állomásra megválasztotta, s útlevel-nyerésre ajánlotta, a felsőbb rendeleteknek eleget tett;“ azonban mindezeket újból felfejttvén, kérését ismételte. Midőa a felterjesztésre november 22-én a legfelsőbb engedély megérkezett,²⁾ ő már szándékáról lemondott volt³⁾ azért, mert több oldalról halott aggodalmat nyilvánulni az iránt, hogy mivel két testvére szárazbetegségben halt el, félő, nehogy vele is ez történjék s a státus ráfordított költsége kárba menjen.⁴⁾ Ellevél Fejér jellemének oly szép oldalait mutatja, hogy abból némieket idézni szükségesnek látom. „Lelkem ohajtása szerénti szerencse volt rám nézve — így ír lemondási nyilatkozatában⁵⁾ — tanárrá választatásom. Már midőn e hivatalra felajáultam magam, meggondoltam annak méltóságát, méltányoltam, tiszteltem a tisztes állást; ismertem mily szép mező nyílik az által a haza és emberiség java előmozdítására; vágyott oda lelkem; azon képzeltem elérhetni a csendes életet s közjóra való befolyást. Kettőzött igyekezettel készültem rá, boldogul álmodtam az életem egére derülni kezdett szép jövendőt. . . . De felriaszta álmomból többeknek egészségi állapotom, testvéreim kora haláluk oka iránti tudakozódása; némelyeknek pedig életem iránt szememben nyilvánított aggodalma megzavarta lelkem nyugalmát, s kötelelsségemmé tette, hogy e pályától, melyet elérni vágytam, mely nekem a földi boldogság mennyét ígerte, visszalépjek. Így eleget teszek — mondja levelében — a szerénységnek; mert vétkezsném, ha tudva az aggodalmakat, magam a státusra

1) Társa és barátja Szentiványi Mihály 21 szavazattal, kapott még Füzi János 18, Gyöngyösi István 6 szavazatot. Ugyanott. 2) Lásd 13,019—1837 főkörm. szám alatt. 3) Képviselő tanácsfi j. könyv 129 sz. 1837-ről. 4) Az olvasó közönségért megjegyzem, hogy az erdélyi unitáriusok tanáraikat az egyház közköltőségén képezetik ki Berlinben, Göttingában, Londonban. 5) Fel volt olvasva és egész kiterjedésében jegyzőkönyvbe ígatva az 1837-n sept. 3-n tartott képviselő tanács ülésében, 129. jegyz. k. szám alatt.

tólnám; megnyugtatom választóimat, a kik felelősek megválasztásomért; meg azokat, a kik irántam aggódnak és végre saját lelkiismeretemet; mert valami irtózatossá tesz elöttem, hogy egész életemben számoljak valakinek egészségemről; akármi nyavalya érne, azt mondanák: megmondottuk, hogy nem egészséges, nem kell elküldeni. . . . Én ugyan — írja tovább — még most nem érzek semmit, de bekövetkezhetik, mert a mulandóság uralkodása önkényes. . . . Ellenben lemondva, csendesen élem le bármi szigorú életemet, nyugodtan, önmagam s más vádjától mentesítve szállok bár mi korán megnyilando síromba; senki nem veszt halálomban, senki a státus megcsalásával nem vádolhatja erre végnyugalmából is felriadható lelkemet. Eddig azért nem tettem meg e lépést — ezek a levél csaknem végső sorai, — mert nem hatott volt fülembe az aggodalom, melyet ha elindulásom előtt egy órával tudtam volna is meg, akkor is azt teljesítenem kell vala.“¹⁾

A képviselő tanács kijelentette, hogy lemondási okait nem látja alaposoknak s az egyik főgondnokot kérte meg, hogy Fejért szándékától elállásra bírja; meg is kísérelte, de a nov. 12 ki tanácsülésbe beadott jelentése szerint fogamat nélkül.²⁾ Ezután még kétszer lön hivatalosan felszólítva, de őt többé szándéka megváltoztatására birni nem lehetett. Némelyek azt vélik, hogy már akkor a polgári pályán kinézése volt, s ez okozta. Én nem osztom ezt. Fejér jellemében a tettetésnek árnya sincs; nyílt az, mint egy tárt pergamen lap, egyenes és leplezetlen, mint maga a bátorság. Büszkébb, önállóbb s több lelki erővel bíró volt, semhogy tetteinek igaz okát megmondani ne merje, vagy ne akarja. Lemondásának valódi indoka a vallásközönségünk életérdekei s szellemi java iránti hódoló érzés, vegyítve a némileg sértett önérték méltó megszomorodásával s a sors ellen — később fájdalom igazolt — kifakadás gúnyos keserűségével.

A tanári jelöltség szűrő tövisével szívében Fejér más útra indult. Természetes, hogy ily kiváló tehetség bár mily társadalmi körben és hivatalnál kész szívvel fogadásra számithat. Mi gondolat s elhatározás élhetett lelkében: ügyvéd akart-e lenni, mely a legfüggetlenebb pályák egyike? vagy a felsőbb polgári hivatalra jutást tűzte céljául? — nem tudom; egyelőre a jogi pályára lé-

1) Az előbbi levélből. 2) 1837. nov. 12. képvis. tanács ülés 159. j. k. sz. alatt.

pett át, oda vitte lelkének nemes hevét, égő tettvágyát, tiszteletre méltó munkaösztönét.

Még azon évben a szebeni országgyűlés alatt fényes ügyvédi vizsgát tett, ügyvédi oklevelének kelte 1838-n február 3-a; azon évi jun. 11-n a kir. közügyigazgatósághoz gyakornoknak vétetett fel, s mint ilyen szintén bámult vizsgát tett le; 1841-n nov. 4-n II-od osztályu, 1843-n márcz. 31-n I-ső osztályu irnokká lépett elé; e közben aug. 18-n 1841 dézsaknai kamarai helyettes fiscalis volt; az 1842-n febr. 27-n tartott kolozsvári egyházi főtanácson egyházi tanácsossá lön választva. A közügyigazgatóságnál szolgált 1848-ig. Kitünő tehetségei őt hivatalnoki alárendelt állása fölé emelték, a legnevezetesebb tárgyakban fogalmazással lön megbizva; 1845 a kápolnok-monostori és kis-körtvélyesi fiscalis jók átvételénél a kir. kincstár mandatarisává nevezte, a mi azon kissé czopfos időkben ritka kitüntetés volt ifju hivatalnokra nézve. Legkedvenczebb foglalatossága volt a magyar magán- és közjog tanulmányozása, melyekben társai közt már ifju korában tekintélynek tartották. Ennek világos tanubizonysága az, hogy a Verbőczy Hármaskönyve első részét magyarra fordította. Ezt egy benső barátja levelében találtam, de a cél és körülmények részletesb ismertetése nélkül. „Ha Verbőczim soha ki nem jő sem bánom, ugy is lemondottam folytatásáról, tudod: otia dant vitia.“¹⁾ Idő teltevel kezeibe vissza-kerülván, a fordítást elégette. — Őt ez időben különösen a magánjogi viszonyok helyes felfogása s a törvények gyakorlati alapos alkalmazása elannyira kitünővé tették, hogy a legjelesebb ügyvédek és törvénytudók s köztük az öreg Filep József — Erdély akkori legjelesebb gyakorló törvénytudósá — barátságát nyerte meg. Fiatal hivatalnok bár, de nem volt nap, melyben barátai, jó emberei, sokszor idegenek is, törvényes ügyekben tanácsát, sőt sokszor a legbonyolultabb perek kidolgozásában segédkezését ne kérték volna. Ő vonakodott, de ha elvállalta, nem volt kétség, hogy az ügy nem igazságtalan, s kezében fordulatot vesz. Perbeli immodora rövid, egyszerű és világos volt; védiratain, felelkezésein mint érczgerincz ugy huzódott végig egy erős logika megdönthetlen gondolatmenete, mely a tekervényességnek, sophismának, s az ügyet desperált állásba hozni látszó okoskodásoknak nyakát szegte, s az általa védett igaz ügyet a porból és sárból fel — több-

1) 1845 február 24-n irt eredeti levélből.

nyire az igazság győzelemszékére emelte! Fellépéseinek jogosságát, védíratainak törvényességét a hozott ítéletek igazolták. Gyűlési vitáinak is ezek sajátságos bélyegvonásai. A minek védelmére felszólalt, vagy kivívta, vagy úgy vesztette meg, hogy a csatavesztés maga dicsőség volt. Éles elméje mint fonalsomót a könnyű kéz, úgy bontotta szét az ellenfél érveit, s másokat hozott fel helyettök gazdag eszmetárából, erős logikája pedig úgy állította sorba, mint a rómaiak a phalanxokat; nehéz dolog volt azokat áttörni. A védhető és sebezhető pontokat vitázó felében kevés ész tudta jobban kikeresni, kevés avval a nyugodt tárgyilagossággal védni, mint ő. Ő volt nyertes vagy ellenfele: a vitakérdés mindkét esetben ki lön tisztázva.

Tíz évet élt Maros-Vásárhelyt; közügyszeretete itt is örökitette nevét. Tíz-tizenkét barátját egy kölcsönös segítő takarékpénztár-egyesület alapítására magához fűzte, mely eleinte szűk körre volt tervezve, csak 33 tagja s 4000 váltó frt. tőkéje gyűlt az első évben; de mind tovább-tovább terjedett, s gyarapodása bebizonyította, hogy az eszme életrevaló, szervezete gyakorlati volt. Alakulási éve 1844, célja a volt: „hogy tagjai egymáson úgy segítsenek, hogy mindenik havanként bizonyos — a módosabbak tetszés szerinti — összeg pénzt közkezelés alá bocsátván: az így gyűlendő tőkéből a tagok törvényes kamat és részletes visszafizetés mellett kölcsönt kapjanak, sőt ha a pénztár nem fedezheti szükségöket, közkiróvás útján is bizonyos mértékben felsegítsenek; a kamat a tagok javára a betétel perczétől kezdve azonnal folyamatba indult, a betett részvények mértékéhez képest. A havi rendes betétel fölsegítési állandó alapul szolgálván: azt a részvényes a társulatban maradtáig vissza nem vehette, de önkéntes betételét vissza.“ Ügyeit intézték: egy igazgató, pénztárnok, ellenőr, számvevő s koronként megújuló választott bizottságok. A tagok jobbára helybeli hivatalnokok voltak, kiknek ha kevés is, de bizonyos jövedelmök levén, az aránylag nem nagy betételekre képesek voltak. A társulat a betételekre nézve a tagok barátságos viszonyában s ismeretes erényökben remélt biztositékot; a kölcsönök visszafizetésére nézve pedig abban, hogy csak zálogra, terühmentes fekvő birtokra és részvény-kezesekre adott kölcsönt — egyszerre nem nagy összeget — s a fizetést havonkénti visszavétellel könnyítette.“¹⁾ E társulat ama vidéken egy

1) Erdélyi Híradó. 1845. 14. szám 106—107. II.

régi szükségét pótolta. Kisebb hivatalnokok sokáig érezték hiányát oly pénztárnak, melyből véletlen szükségben, részletes visszafizetés mellett, olcsó kamatra kölcsönt kaphassanak, vagy megtakarított filléreiket haszonnal elhelyezhessék. Fejéré volt a kigondolás és szervezés érdeme, övé nagyobbára a létrehozás fáradsága és dicsősége. E társulatnak Maros-Vásárhelyre és vidékére erkölcsi és anyagi tekintetben nagy hatása volt. Több szegény ifju havonként megtakarított fillereit oda betévén, év végén szép összegecskéről rendelkezhetett. Némely jó igyekezetű hivatalnokok létező pénzüket a társulattól olcsón vett s könnyen visszafizethetett kölcsönnel gyarapítván, M. Vásárhelyt házat vettek, sőt a vidéken székelyföldön levő kevés birtokaikat is szaporították. Szellemi tekintetben pedig az egyesületi eszmék megkedveltetésére jótékonyan folyt be. Eleinte csak fiatal tisztviselők, később olyak is lettek tagjaivá, kik azelőtt az egyesületi eszméktől irtózva fordultak el; az akkorkor-tájban egész országból a kir. táblára egybegyűlt ifjuság pedig a törvényhatóságokba vitte el s kedveltette meg. Bár az 1848 év ifju életerőben találta a társulatot, a később rákövetkezett gyászos korszak — annyi szép hazai intézettel együtt — ezt is alapjában megingatta; de akkor is örködött felette Fejér néhány kipróbált barátja, örökre kihalástól védeni látszik az ő szelleme.

Ez időszakból még meg kell jegyeznem, hogy Fejér 1847-n az erdélyi udvari korlátnoksnál az udvari agensi, 1848 szeptember 25-én Pesten a váltó- és hiteltörvényi vizsgálatot is letette, s utóbbiról szeptember 26-án váltó-ügyvédi oklevelet kapott.

Az 1848-ik évben hitvesévé vette Gyergyai Rózát, Kolozsvár régi, köztisztviselői álló, vagyonos polgári nemzetségeinek egyikéből; egy kitűnő példányát azon derék nőknek, kiket e szivbenlélekben magyar város szülni s nevelni szokott.

Aranyosszék a pesti közös hongyülésre képviselőjévé választotta, ő ezt jul. 5-én a kir. közügyigazgatóságnak bejelentette s elfogadhatására aug. 14-én írásbeli engedélyt kapott. E két esemény életének más irányt adott. Az első szétszakítván azon viszonyokat, melyek eddigi hivatala helyéhez kötötték, őt a nős és családi élet boldogságának szelid kötelékével örökre Kolozsvárhoz fűzte, az utolsó egy emelkedett, tehetségeihez illőbb pályatérre vitte. — Ragyogó fény s vészes fellegárny ölelkezett akkor a magyar parlament felett, de az ország törvényhozói az alkotmány védpaizsa alatt bizton állottak, s a királyi hajlam, s mindenfelé lobogó nem-

zeti szín jobb napok szivárványjelül lön tekintve. Fejér vágyait részben teljesedve látta az által, hogy az egyesült ország képviselőkara együtt, s maga köztök volt. A tanácskozásokban élénk részt vett, s bár nyilvánosan csak párszor szólott, szavazatával mindig mint valódi szabadelvű és emelkedett gondolkodásu törvényhozó a haladás, jogkiterjesztés és teljes polgári szabadság elveinek védőjéhez csatlakozott. Erdélynek Magyarországgal való politikai szorosb egyesülését őszintén és minden tartalékgondolat nélkül pártolta, a székelynép nemzeti érdekeit szabadelvűleg s az ország közérdekeivel kiegyeztető szellemben védte s ez által a szabadelvű párt rokonszenvét és sokak barátságát megnyerte. 1849 márcz. 25-n Debreczenből nejével együtt Kolozsvárra jöván, ápril. 12-én kormánybiztos Csányi mellé lön rendelve, s ott szolgált néhány hónapig. Köztudomásu tény, mennyire mérséklőleg folyt be ő ama vas akaratu férfira; az erdélyi viszonyok tökéletes ismeretével bírván, sokat meggátolt, a mi szülemlőben volt, sok vésznek volt villámhárítója. — A világosvári catastrophá Nagy-Váradon találta; aug. 15-n gróf Zichy Ferencz teljhatalmu kir. biztoshoz utlevélért folyamodván, tőle azon hónap 21-én kir. biztosi minőségben útiköltség-előleggel ellátva, nyílt rendelet, úti- és szabad menlevél mellett Erdélybe lön küldve a végre, hogy az élesdi, feketetői, bánffihunyadi, kolozsvári és kolozsi sóaknatárákat egy biztos társával megvizsgálja, s a felesleges sót Nagy-Váradra szállíttassa. Azonban Kolozsvárra érkezve aug. 27-én elfogatott s öt hónapig volt fogságban; szabadlábra tétetését foganat nélkül kérte, csak annyit nyert meg aug. 29-én, hogy neje a nap bár mely részében felkereshette. 1850-ben január 15-én megszabadult; a haditörvényszék azelőtti napon ránézve ily ítéletet hozott: „mivel közügyigazgatósági irnok Fejér Márton a magyar forradalomban cselekvő részt vett, neki csak III-ad osztályu elbocsátási bizonyítvány adható, melynél fogva hivatalából egyszerűen elbocsáttatik, és hivatalba később sem alkalmaztathatik;“ ¹⁾ elbocsátását félév múlva végleges fölmentés követte. Ő felségének jul. 20-án 1850-ben költ k. elhatározása által az ellene, mint a törvénytelen magyar országgyűlésen jelen volt követ ellen, folyt hadi törvényszéki kereset alól végképen fel lön mentve, a mit neki a pesti haditörvényszék jul 30-án adott tudtára.

Egy időre családi körébe vonult vissza, melyet ő és neje ké-

1) 1850-en 659 szám alatt költ eredeti ítélet.

pezett, ki rajta csaknem imádó szeretettel csüggött, s kit neki e nehéz napokra s súlyos hazafiui szenvedések idejére a gondviselés látszott védangyalul adni. — Ádáz évek voltak ezek nemzetünk történetében, hasonlók azokhoz, melyekről azt írta Tacitus: „hogya a polgároknak egyedül az engedelmeskedés dicsősége maradt fenn, melyekben a nők a hatalom elleni felkeléssel nem vádoltathatván, könnyeikért lőnek bevádolva,“ ¹⁾ s midőn egy római költő szerint „az eltemetettek után méltatlankodni nem merő szivekből titkos nyögések szálltak.“ ²⁾ Hivatalából büntelenségének elismerése daczára elmozdított; a politikai élet sorompói le voltak eresztve, közélet nem volt, az írói munkásságon vaskényszer bilincse, a ki irt nem tudhatta, fog-e még ismét írhatni? nem fogják-e be valamely soráért? Mikor a hallgatás gyanus, a beszéd félelmes, az írás és független nézetek nyilvánítása bizonyos veszélylyel jár..... Birtoka, tehetségeihez s miveltségi igényeihez illő munkássági tért nem nyújtott, egyedül az ügyvédi pálya látszott előtte nyitva állani. Ezt választotta, mint az elvek és meggyőződések szabadságának ez időben ránézve kényes próbakövét s mégis egyedüli menhelyét. De e szándékát csak 1852-en érhetette el, midőn Kolozsvártn. jul. 28-án kelt kérésére neki az ügyvédkedhetést a törvénszékeket beállító bizottság, a katonai és polgári kormányzáság beleegyezésével — Kolozsváratt leendő lakhelylyel — egész Erdélyre nézve megengedte oly feltétellel, hogy eskületétel után hat hónap alatt az ideiglenes polgári perrendszerből, törvényhatósági és ügyvédi rendtartásból előleges szó- és írásbeli vizsgát, legközelebbről pedig ügyvédi esküt tegyen le, ³⁾ mit november 18-án Nagy-Szebenben teljesített is. ⁴⁾ Tekintélyes hazafiak kívántak neki szerencsét, bizalmukkal sokan tisztelték meg, a Kolozsvártn. ez időben új életre keltett egyesületek: gondoskodó társaság, gazdasági egyesület, erdélyi jég- és tűzkármentő társaság, muzeum-egyesület ügyeiket rá bízták. Oly jele a bizalomnak, melyet csak az ővéhez hasonló szak-képzettség s szilárd jellem érdemel, s oly szerény és lelkiismeretes ember mint ő szokott megnyerni. Méltó említést érdemel az is, hogy ügyvédkedése alatt vallásközönségének is többnyire ő vitte peres ügyeit, s fáradságáért díjt soha sem fogadott el.

Azonban az ügyvédi engedélyt s a jóakarók szerencsekívánát sokszorosan feljülhaladta a ház azon kis vendégének megérke-

1) Tac. Annal. — 2) Claudius. — 3) 1852 octob. 2. 1972 sz. a. kelt eredeti rendelet. — 4) Ugyanott.

zése, melynek siró kiáltása s mosolygó tekintete egyiránt derűt hozott a komoly édes apa gondült homlokára, égi üdvet az édes anyának boldogsággal telt szívébe — ez évben született Róza nevű leányuk.

Három év telt el immár, s Fejér — daczára a sürgetéseknek — nem tett ügyvédi vizsgát. Barátai unszolták, hogy az ügyvédi rendtartás VI. cikke alapján annak elengedéseért folyamodjék a cs. kir. igazságügyi miniszteriumhoz. Hajlott szavukra. Folyamodványa indokai közt felhozta, hogy 1838-tól fogva ügyvédi oklevéllel bír, sőt tényleg ügyvédkedik, Magyarországon alig néhány éves ügyvédeknek is elengedettett a vizsga, udvari ágensi vizsgát tett, hogy a mint 1852-en ügyvédkedni kezdett, a perlekedők bizalma hozzá oly nagy volt, hogy őt mindennemű ügyekkel, megbízásokkal, különféle perekkel halmozta el. Ezután a belső okokra tért. „Az a gondolat — írja folyamodványában — hogy ügyvédségem feltétlen életmódom, továbbá a vizsgálat mihamarábbi letévése iránti szándékom, önbecsérzetem, ambition, a peres felek bizalmát megcsalni nem kívánó lelkiismeretességem, valamint az is, hogy hitelemet és kenyeremet — az élet e drága kincsét — el ne veszítsem: eléggé ösztönöztek engem arra, hogy az új törvényeket megtanuljam.“ Végre — így rekeszti be folyamodványát — „nem jó szívvel emlitem a legfontosabb és legdöntőbb okot, t. i. hogy a mult év novemberében egy veszélyes betegségbe estem, a mi ülő munkáságomból, egy ember erejét meghaladó foglalatosságaimból következett, s a mi, mivel függőben levő dolgaimtól menekülni nem tudok, naponként nevededőben van; ez oknál fogva physikailag is képtelen vagyok az ügyvédi vizsgát letenni.“ ¹⁾ Ennek következtében az igazságügyminiszterium az ügyvédi vizsga letévése alól nemcsak mentesítette, ²⁾ de később az ügyvédi választmány elnökévé nevezte. ³⁾

1857 boldog év volt Fejérre nézve, 1854 óta szenvedő egészsége láthatólag helyre kezdett állani, az oly igen szíven viselt közdolgoknak több időt szentelhetett; kis családja Ödön nevű fiuval szaporodott. Az emberi történetek e kedvező fordulátát ő is a valóságos buzgóság egy kegyeletes művével tette emlékezetessé, szülő-

1) Kolozsváratt 1855-en sept. 28-án kelt eredeti folyamodványból. — 2) Az igazságügyminiszteriumnak 1856. sept. 15-én költ rendeletéből 7695 szám alatt. — 3) E kineveztetést 1860-an november 13-án költ lemondási iratából látam; mikor volt kinevezve, nincsen rá adatom.

helységében Kövenden az unitárius ekklézsiának nejével együtt nagy becsű templomi ajándékokat adván. „Jó Istenünknek — írja a nejével kiállított ajándék-levéliben — hozzánk mutatott több rendű kegyelmeiérti hálánk ¹⁾ s vallásos buzgalmunk jeléül egyfelől, másfelől pedig ezen nemes szent ekklézsiánk iránti emlékül, melynek keblében születtem és nevedtem, kedves nőmmel együtt, itteni templomunk számára a következő szent készületeket nyújtom át a tiszteletes szent ekklézsiának: 1.) egy arany paszománt szegélyű prédikáló-szék takarót veres bársonyból; 2.) egy arany sinorral s selyem rojttal beszegett asztalterítőt zöld bársonyból; 3.) egy kisebb asztalkendőt fehér batizból csipkével beszélve; 4.) egy fehér batizból való kivarrott szegélyű kenyér takarót; 5.) egy kehely takarót fehér selyemből arany fonallal himezve, selyem-rojt-szegélylyel. Mindezek: „F. M. GY. R. 1857“ jeggyel jelölve és kedves nőm sajátkezű varrásai s himzései. E csekély adományunk elfogadására — így végződik a levél — a tiszteletes szent ekkléziát azon szerény ohajtásunk nyilvánítása mellet kérjük: hogy ezen szent készületek a mostani pünköszt ünnepen kezdődőleg — midőn itten lehetni szerencsénk van — a szokott szent uri-vacsora osztás alkalmával, ezenkívül a prédikálószék-takaró és nagyobb asztalterítő a három nagy ünnep három napján tartandó templomozások idején használatba vétessenek.“ ²⁾ Midőn az ekklézia köszönetét, követői megvitték neki: „hálával tartozik — úgy monda — az Istennek, s annak egy részét lefizetni akará azzal, a mit tett; hálával azért, hogy oly jámbor, vallásos és becsületes szülöktől engedé születnie, kik már házi nevelésökben csepegtették szívébe azon érzéseket, melyek őt életében a szépre s jóra vezérelték s boldogították; hálával azért, hogy a forradalom árja őt is elragadván, egy hajszál volt az, a mi a vérpadtól elválasztá, s hogy e hajszál el nem szakadt, az isteni kegyelemnek köszöni; hálával végre a nőért, kit neki élete boldogítására adott az Isten, s ki őt valóban a legboldogabb halandóvá tette.“ ³⁾ Máskor ismét egy aranyozott ezüstpoharat adott azon ekklézsiának, egy mást megújított, kamatnélküli kölcsönrel s pénz segedelemmel is segítette. ⁴⁾

Mindez a kegyelet és buzgóság ténye volt, mely szíve jósa-

1) Világos vonatkozás az általam említett eseményekre. — 2) Az 1857-en május 30-án Kövenden költ eredeti ajándéklevélből. — 3) Kövenden t. Gál Lajos helybeli pap úr által tartott emlékbeszéd eredetijéből. — 4) Tiszt. Gál Lajos kövendi unitárius pap úrnak 1866 sept. 21. irt eredeti leveléből.

gát szólja; a közügyek iránti lelkesedése, a mit megtámadott vallásközönségünk érdekében több jeleseinkkel együtt ezután tett, a mi nemes lélekről tesz tanubizonyyságot. A megelőző években ugyanis ki lön mondva az akkori kormány által, hogy vallásközönségünk iskolái nyilvánossági jellemöket csak úgy tartják meg, ha az Entwurf-ban meghatározott tanári erőt kiállítani képesek leszünk, t. i. főtanodánkban legalább is 10, középtanodáinkban 4 rendes s két segéd-tanárt, a más hitfelekezetű tanintézetek tanáraihoz mért fizetéssel. Az 1856-n tartott egyházi főtanács megdöbbsent e követeléstől. „Segítség, mert elveszünk!” lön a közjelszókiáltás. Az egyházi községek, testületek, egyes hitrokonink megértették, mindenki segísége sietett, s a tanintézeteink nyilvánossága s egyházi önkormányzásunk fentartása végett szükségelt pénzzerő meg volt ajánlva, oly önmegtágadó áldozatkészséggel, hogy hasonlót tán igen, de szebbet a lefolyt századokban sem látott egyházunk; egyes hitrokoninktól a régi pénzalapokhoz 54,000 fr. ekklézsiáinktól s egyházi férfaiunktól 78,000 p. frt. alapítványi összeg lön egy év alatt egybeteremtve inkább mint gyűjtve. A főtanács, melyen a nagyszerű áldozat ténynyé vált, a képviselő tanácsra, az, hattagu bizottságra bizta tervet adni az iránt: minő javítások teendők egyházi életünk körében, nevezetesen az igazgatás és közoktatás körül? ¹⁾ E bizottság egyházi életünk egész mezejére kiterjesztette figyelmét, s mindenütt javasolt valami korszerűt és hasznost; jelesen I.) az egyház-igazgatás terén: a püspöki hivatal, főpapi szék e munkálat alapján lön szervezve, egy második főgondnok választásának szükségessége kimondva, az egyházi tanácsai és pénztári jegyzőségek, ugy a pénztárnoki és ellenőri hivatal rendszeresítve. II.) A közoktatás terén: tanodáinkban a tanító-erő meg lön szaporítva, fizetése növelve; a papnövelde újból szervezve, a tanrendszerben sok haladási lépéstéve, az igazgató-tanárság, könyvtárnokság és altanítótság rendszerre s szintén állandó fizetéssel ellátva; a rendszerezett fizetésű összes tanító-személyzet egy fő- és két középtanodában 48-ra szabályoztatott; kolozsvári, tordai, és székely-kereszturi anyaekklézsiáinkban a papság, segédpapság, ének- és orgonatanítás szabályozva lön, jövő virágzásukra czélszerű intézkedések tétettek; az akadémiákra menő és templom ajtaiban álló ifjak kéregetése, a garasos alamizsna, s a legatiókba menés, ugy az esperesti visi-

1) Az 1857-n márcz. 29-én tartott képviselő tanács üléséből.

tatiok alkalmával való collecta-szedés czélszerű megszorítást szenvedett; szóval: egyházéletünk mai szervezetébe a javítás leglényegesebb s leggyakorlatibb elemei e bizottsági munkálatból vétettek fel. Munkálata végén a bizottság köszönetet indítványozott hitbeli atyáinkfiainak, kik egyházunk oltárára önfennállhatásunk végett oly példátlan készséggel hozták meg áldozataikat, s biztosítani kívánt mindenkit arról, hogy az egyházi tanács esküje szerénti szent kötelességének tekinti úgy járni el, hogy a hivek alapítványi tőkéje és pénzalapja, örök időkre érintetlen maradjon s egyházi s köznevelési önállásunk megvédésére fordíttassék. ¹⁾ Én is tagja voltam e bizottságnak szívesen vallom meg, hogy mind bensőbb barátai és közte az alapnézetekben volt előre való megállapodás, mind e bizottságban folytak több gyűléseinken át alapos eszmecserék, de a tanácskozások alapját Fejér formulázott indítványa tette; neki e fontos tényben nagy az érdeme.

Ez év rövid derűjére tartós ború következett. Egy pervédelem alkalmával egyik cs. kir. járási törvényszéknél az ügyvédi szabad védelmezés jogát személyében megtámadtatva látván, annak ellenében törvényismerete, logikája s lelki bátorsága minden fegyverével mindenre elhatározottan felszólalt. E történet amaz idők korrajzához nevezetes jellemvonást nyújt, méltót az emlékezetben hagyásra. 1859-n az érintett törvényszék az ügyvédrendtartás 39-ik §. alapján 12 fr. büntetésre ítélte őt, azért: „hogy beadványai által a perköltségeket szándékosan neveli, s a perek hosszúra nyulását és bebonyolítását valamint a törvényes menedékekkel és panaszokkal való élést (állítólag) hivatása főczéljának tekinti.” ²⁾ E volt a vád — inkább mint határozat, — mely ellene hozatott. Önbecsérző férfi mint ő, oly jellem, mint Fejér, ezt el nem tűrhette. „Miután itt — írja folyamodványában — a dolog érdeme nem a 12 fr. megfizetése, hanem az, hogy az idézett határozat által hivatali magamviselése, s az a tisztelet van megtámadva, melyet hivatásom igényel, kötelességem, melyet a törvények és rendeletek értelmében teljesíteni Isten előtt letett esküvel fogadtam, becsülete, s mind az, a mi egy ügyvéd előtt szent, szent kell hogy legyen, törvényszékieleg meg van bélyegezve: e határozatra bővebb észrevételt kell tennem. Ne legyen feltűnő — mondja — hogy én ezt oly érzékenyen

1) 1857. május 13-án költ s 158 e. k. számmal jegyzett eredeti bizottsági jelentésből. — 2) 1859-en jan. 28-án 168 szám alatt költ eredeti határozatból.

veszem; ez nem annak érintett mivoltaért, hanem azért van, mivel ez az első eset, hogy rám büntetés méretett. Husz év óta ügyvédkedem, sem politikai, sem törvényszéki hatóságok részéről nem ért engem sem büntetés, sem feddés, még csak szóbeli figyelmeztetés sem hivatali hibáért. Hivatkozom a kolozsv. kerületi törvényszékre, a hol én évek óta megszámlálhatlan ügyet igazítok a nélkül, hogy magam viseletében hibát találtak volna. Rendkívül meglepő tehát rám nézve, hogy a tisztelt járási törvényszék mondja felőlem azt, hogy hivatalom főfeladata törvénytelenység. Magában véve már az csodálatos, hogy egy ügyvéd egy-két beadványában oly tulajdonságairól adott volna bizonyágtételt, melyeknek ezer más beadványában semmi nyoma, holott fel kell tenni, hogy más törvényszékek is nem kevésbé értik az ügyvédrendtartást, mint a mely engem megbüntetni határozott. Mielőtt — ugymond — e határozat közelebbi vizsgálatába bocsátkoznám, némely alapelveket constátálok: 1.) Az ügyvéd azon hivatali ügyletekre és beadványokra nézve van bármely törvényszék fegyelmi hatósága alatt, melyek azon törvényszék előtt jönnek elé és határoztatnak el; ebből következik, hogy az első bíróság nincs arra hivatva, sem jogosítva oly felfolyamodások, felhívások, panasztételek eseteiben, midőn azok oda csak felterjesztés végett adattak be. És ez bölcs törvényhozási intézkedés, mert különben az első bíró, a ki magát csalhatatlannak hiszi s kissé tüzesb véralkatú, ügyvédet és peres feleket, a kik e hibázhatlanságát megtámadni mernék, a pernyujtás czime és perorvoslatokkal való visszaélés ürügye alatt, minden panasznál a legkeményebben megbüntetne. Így a felek a bírák önkényének és szeszélyének lennének kitéve, s az igazság veszélyeztetnék. 2.) Ha a törvényszék jogosítva van a kisebb hivatali hibák esetében büntetést szabni az ügyvédre, egyszersmind köteles is a hiba-eseteket egyenként felsorolni, a terhelő okokat részletezni. Anomália lenne a jogéletben, ha ő kiváltságolt lenne arra, hogy egy általános ítéletmondással oly büntetést mérjen az ügyvédre, melylyel egész hitelét indokolatlanul megbélyegzi. 3.) Midőn az ügyvéd nem szabad önelhatározásából ad be valamit, hanem védenczei egyenes felkérésére, itt a hibát — ha van — nem lehet neki tulajdonítani. A törvény mindig megkülönbözteti: mikor büntetendő az ügyvéd, mikor a peresfél. 4.) A peresfelek néha a panaszra kikötött idő végnapján mennek ügyvédhez, ennek nincs ideje hogy magát felvilágosíttassa; a törvények elébe szabják, hogy magát jól infor-

máltassa, az irómányokat kezéhez vegye, — mit tegyen ilyenkor! Elvállalja, mert a peresfélt veszély fenyegeti. A bírónak ilyenkor a körülmények számbavételével kell fegyelmi büntető jogát gyakorolni. . . .“

Ezután átmegy a határozatra, s pontjait először általánosan, azután jegyzőkönyveiből idézett adatok által egyenként megczáfolja; az előbocsátott elvek alkalmazásából, ama határozat ellenében döntő érveket von, s végül minden tekintetben indokolatlannak és sérelmesnek nyilvánítja, különösen azon általánosságban kifejezett ítéletet, mintha ő a törvénytelen ségeket mint hivatása főczélját tekintené, s kéri a felsőbb törvényszéket, hogy azt merőben függeszsze fel. Mire a törvényszék Fejér hibátlanságát kimondván, a büntetés alól felmentette. ¹⁾

Ügyének megnyerése egy igazságos elv diadala volt, mely honfitársainál nagy benyomást okozott, s iránta rokonszenvet költött, de lelkében a méltatlan bánatalom fájó tudata végig megmaradt; régi betegsége megújult; hozzájárult még kedves fiának ez évben történt halála, miáltal annyira leveretett, kedélye oly bús-komolylyá vált, hogy azt — ámbár családja kiméletéből erőltette — elrejtteni, rajta uralkodni sokáig nem tudott. E hangulatából hitvesének önfeláldozó szeretete, kedves leányának növekedése által idővel nyert némi enyhülést, kiknek bírása által felette boldognak érezte magát, azonban arczán a komorságnak némi köde, lelkében s szavaiban a megtört életremény elfátyolozva, de világosan felismerhetőleg, ki volt fejezve. Fia emlékére szegény tanulók felsegítése végett 1000 frtos alapítványt tett. A nemes szív sulyos fájdalmát köznapi lelkek hiú panasza szugolódása helyett egy, a haza és vallás javára gyümölcsöző jótéteménnyel szentelte meg. Az erdélyi gazdas. egyesület ez évben márcz. 12-n alapító, 21-én választmányi tagjává, az erdélyi muzeum-egylet ügyvédévé nevezte ki, miről ápril 6. 1864. mondott le.

A sok szellemi munka, és gyakori betegeskedés erejét kikezdette meritni; elvei, a magyar intézmények mellett a nyomasztó rendszer alatt vívott küzdelmei, s a ráért kedvetlenségek lelkét annyira megrázták, mell- és tüdő-baját annyira növelték, hogy orvosai tanács következtében, környezete kívánságára, ügyeit már 1860-n apasztani kezdette, míg 1862-én minden újabb perügy vállalásától

1) Az 1859. ápril 18 án 3689 törvényszéki szám alatt költ felmentő határozatból.

megszűnt; azonban az oktoberi diploma a politikai légkört kissé szabadabbá tévén, a közbizalom őt ismét a politikai pályára hívta. Az azon időtájt, mint szintén 1865-en hazánk politikai vezérfőfőinél tartott értekezletekben mindig részt vett s dologkimerítő nézetei, átgondolt s szabad elvei teljes figyelemre lőnek méltatva, sokszor irányadó pontokul elfogadva. Hitelesen vagyok eziránt értesülve, s saját tudomásomat is hozzá csatolom. 1861-en a kolozsvári esküdtközönség tagjává másodizben választatván meg: ¹⁾ a város érdekeit melegen karolta fel, a gyűlésekben és tanácskozásokban erélyes fellépésével s a visszaélések elleni tapintatos kikelésével polgártársai előtt közbecsülést vivott ki. 1862-en a politikai ügyek fordulatával innen is visszalépett, azóta egészen családi körében, elvbarátai társaságában nyugodtan élt; a politikai eseményeket élénk figyelemmel kísérte, de munkássága inkább csak vallása anyagi és szellemi emelésére volt központosítva. Azonban mint a persa, atyját meggyilkoltatni látván, hosszas némasága után megszólalt: úgy Fejér midőn Erdély tervezett új felosztásakor némelyek Aranyosszéknek más hatóságba beolvasztását hozták szóba, hallgatását megszakítva, hathatósan ellene nyilatkozott. Elmondotta, „hogy e területfeldarabolás minden törvényt megsért, a nemzeti surlódásokat lánggra gyújtja; hogy a midőn a szász nemzet ezt indítványozza, illetékességi hatáskörén tullép, és saját történelmi és törvényes jogalapjait is ingataggá teszi; felfejtette, hogy a magyar birodalomban alig van egy törvényhatóság is, melynek történelmi és törvényes autonómiaja úgy biztosítva lenne, mint Aranyosszéké; mert ez, a mellett, hogy a többiekkel együtt a törvény egyenlő védelme alatt állott, eredetét és megalapítását meghatározott és körülírt területben és névszerént megjelölt helységeken tudja felmutatni.“ Ezután ennek történelmi eredetét adja éles bírálattal, megemlítvén azon szent királyokat, kik kiváltságait szentesítették s azon köztörvényeket, melyek azokat lenntartatni rendelik; kimutatta, „hogy a midőn e szék lakói őshelyökről ide letelepedtek, nemzeti székely szokásaikat, hagyományaikat, intézményeiket magukkal hozták, átültették törvényeiket, személyi és vagyoni jogviszonyaikat, közigazgatási és igazságszolgáltatási szerkezetök lényegét és alakját, szóval: új birtokukon egy külön álló, de az anyaországgal egybefüggő, s azt kiegészítő kis székely országot alkottak. És mindezt a

1) 1854-n november 21-én is meg volt választva, de hogy elfogadta-e nincs róla tudásom.

törvényhozás annyi századokon át szentesítette, védte, kifejleni segített; megemlíti továbbá annak beligazgatási és törvénykezési szerkezetét, örökösödési törvényeit, birtokaik átszállását nóta és magszakadás eseteiben; felhozza, hogy Aranyosszék egy zászló alatt insurgált a többi székely székekkel, egy sorban küzdöttek a harcmezőn, hongyületeken követek és királybírái egymás mellett ültek, neveik egy helyt jelentek meg az országgyűlési végzéseken; végre reményét fejezi ki, hogy ily szilárd történelmi és törvényes jogalap, ennyi azonos intézmény egy tollvonással eltöröltetni s a törvényhatóságok bérendezése ürügye alatt az ország nemzeti területekre szakgattatni nem fog, s ha fogna, az anyanemzet az ellenfelemelendi hatalmas szavát, nem engedi elmesztetni azon tagját, mely az ő csontjából való csont és véréből való vér.“ „E székeknek az anyaszéktől távolléte — úgy mond — nem ok a megsemmisítésre: úgy állott az fenn 600 év óta, és aztán Besztercze-vidék sokkal távolabb van a királyföldi területtől, későbbi telepedés is, mégis a székely nép nem ellenzője együvé tartozásuknak. A területi és számi csekély kiterjedés sem lehet ok erre. Ez az ököljog-uralom korabeli eszme; polgárosult népeknél nem mérik a jogot a jogosultnak rőf vagy font szám szerénti mekkoraságától. Itt az egyenjogot a már szentesített alakban védi a törvény és szerződés, tekintet nélkül a terjedelemre. A kis Svájcznak az az önállósági joga van, a mi Muszkaországnak, pedig Uri, Zug kisebb mint Aranyosszék, sőt ez akkora mint az egyik Hohenzollern-, és háromszor nagyobb mint Lichtenstein-hercegség. Hány van az osztrák örökös tartományok közül kisebb mint Pestmegye? mégis bizonyos önállásuk van. A királyföldön is Szászsebes-, Szerdahely- és Ujgyházszék kisebb, Kőhalom és Szászváros csaknem akkora mint Anyanyosszék. A mi kor Naszód vidéke most születik meg: nem lehet érteni, miért kellene Aranyosszéknek meghalni.“¹⁾ . . . Méltó védelmezése az arra méltó történelmi jognak!

Ez évről még némelyeket megjegyzendőnek látok. Ennek nyarán is mint 1864-n a gleichenbergi fürdőkre ment, hol mindkétszer több hónapig tartó üdülést nyert. Aranyosszék 1863-n a nagy-szebeni országgyűlésre követévé választván, elment, de bé nem, s okának a viszonyokat s a magyar és székely nemzet meggyőződését mondja.

1) Kolozsvári Közlöny, 1863. 22, 23. sz.

„Miután a nemes magyar és székely nemzet — írja az elnök fel-
szólítására adott válaszában — a jelen országgyűlésre első rendben
választott képviselőinek és kinevezett kir. hivatalosainak azon el-
járását, hogy ezek az emlékiratukban felfejtett okok tekintetéből az
országgyűlésbe be nem lépnek, helyeselte és az által tette magáévá,
hogy a rá következő választások alkalmával képviselőit újra meg új-
ra megválasztotta, illetőleg hason elvűekkel cserélte fel; miután az
ezen eljárást igazoló érvek és indokok ma is fennállanak s a két
nemzet nézete nem változott, s miután ugymond — ő nemzete és
választói e részbeli nézetét meggyőződése szerént teljesen osztja:
tisztelettel nyilatkoztatja ki, hogy a szebeni országgyűlésre mint
Aranyosszék első választó-kerületében választott képviselő meg nem
jelenik.“ ¹⁾ Fejérnek szilárd meggyőződése volt az, hogy Erdély
mint országtest együttvéve, s nemzetei mint poli-
tikai egyediségek külön, jövőjüket biztosítani s
alkotmányos szabadságaikat, sem visszavívni,
sem — ha az sikerülne — fenntartani nem elég erő-
sek; erre őket egyedül a Magyarországgal való
benső politikai egyesülés teheti képtessé. — Ez év-
ben a kir. felség által a kolozsvári kir. jogakadémia mellett felállított
elméleti igazságügyi államvizsgáló bizottság tagjává neveztetvén,
azt írásban tett nyilatkozatában megköszönte, „s örömének és sze-
rencséjének tartotta volna — írja — ha a fiatalságnak, melyet szív-
ből szeret, és a közügynek e téren valami csekély szolgálatot te-
het vala, de e részbeli jegjobb akaratja megtörik testi hiányán,
mert a huzamos betegeskedés egészségét annyira megrongálta, hogy
már évek óta az ügyvédkedéssel is felhagyott, minden munkától
tartózkodik, és hives időkben a háztól kijárástól őrizkedni kény-
telen; ennél fogva a tisztos megbízatásnak eleget nem tehetvén, at-
tól felmentését kérte,“ ²⁾ s meg is nyerte. 1864-n érdemei elismeré-
séül az egyházi főtanács a kolozsvári főtanoda felügyelő gondno-
kává választván, azt — testi gyengesége nyílt bevallása mellett —
az ifjuság és vallásközönségünk iránti buzgalmánál fogva elfogadta.

Ez elgyengültség daczára ügyfelei érdekének nyilvánosan védel-
mére kelt, midőn ama hirt hallotta, hogy a kormány az ügyvédi kart
újából szervezni szándékszik, kamarai és burocratiai alapon. Fel-

1) 1864. jún. 11. költ eredeti fogalmazványból. — 2) 1864. aug. 13. án 3004. ud-
vari, 24839. főlkormányz. szám alatt hozzá intézet rendeletből.

szólalásának célja — ugymond — gondolatébresztés azoknál, kik e tárgyról irnak vagy egykor azt elintézik; összehasonlítja a magyar és osztrák ügyvédrendszert. „Az első — ugymond — nevelésünknel kezdődött, minden mivel magyar ifju végzett törvényt, s többnyire tiszteletbeli vagy rendes ügyvédi vizsgát tett. Az ügyvédségre egy, a fejedelem nevében kelt oklevél kellett, gyakorlása nem volt helyhez kötve, számuk nem volt meghatározva, nem kellett hozzá kormányi kinevezés, az ügyvéd nem volt elmozditható, kiki ott szolgálhatott, hol érdeke kívánta, mihelyt ügyvédi oklevélét az illető hatóságban kihirdettette; a ki ügyvédi oklevelet nyert, nem minden lett gyakorló ügyvéd, hanem gazda, tanár, író sat. Az ügyvédnek kötelességében való eljárását a törvények körülírták s fegyelmi tekintetben a törvényszékek s politikai hatóságok alá rendelték; a szegénysorsuak védelmére díjazott ügyvédek voltak; minden törvényszék mellett, ugynevezett ügyvédi szék — dictatura — volt szervezve, hol az ügyvédek egybegyültek, a perbeli felelkezéseket kicserélték, az ítéleteket kihirdették, a peres felek ügyvédekkel érintkeztek; ez volt az ifjuság joggyakorlati iskolája. Törvényeink az ügyvédséget nem tették feljülről függő hivatali állomássá, s az ügyvédet hivatalnokká, hanem ugy osztották be őket az állam és egyén szolgálatára, hogy az ügyvédi hivatáshoz oly szükséges egyéni függetlenség veszélyeztetve ne legyen. Ennek a nemzet köz- és magán életére megmérhetlen befolyása volt. A közönség mindenütt el volt látva jól képzett gyakorló ügyvéddel, mindenik igyekezett kitünni, jó hirnevet szerezni; ha a közhatóságoknál a közérdek a tisztviselők változtatását tette szükségessé, voltak alkalmas egyének, kik a lelépők helyét pótolják. De a nemzet szabadságérzetére is ápolólag folyt be ez, mert ha elzárták is egy vagy más térről az ifjat szabadabb nézeteiért, háttérül ott volt mindig az ügyvédi pálya, melyen jövedelemhez, tisztességhez, hasznos egybeköttetésekhez lehetett jutni, olykor szerencsés házasságokat tenni, szóval: az ügyvédség a szabadmeggyőződés menhelye, a jó családok képződésének természetes veteményes kerte gyanánt tekintetett; általában az ügyvédi kar mint hivatása szerinti tulajdonosa a szabadszólásnak, számos független egyént adott a közgyűlési termeknek, kik bátran szembeállottak a visszaélésekkel, jött legyen a kormánytól vagy ítélőszékektől, mert elkötelezve egyik irányban sem voltak.“¹⁾ Ezután

1) Kolozsvári Közlöny 1865. 17. szám.

az osztrák ügyvédi rendszert amazzal párhuzamba téve adja elé. „E szerint, mellőzve az előkészítő formaságokat, kell ügyvédi szigorlat, minden törvényhatóságban számuk meg van határozva, a megürült állomást csőd útján töltik be, becsülete, kenyere az első bíróságtól és főtörvényszéktől, kinevezése a miniszteriumtól függ; a szegényeket az ügyvédi kar védi, az ügyvédek felett egy kamara áll, mely ismét alá van rendelve az első és másod bíróságok elnökségeinek; ez gyakorolja a fegyelmi hatóságot felettök, a költséget együtt hordozzák, szóval: az ügyvédség hivatal, az ügyvéd hivatalnok.“ E részleteket a magyar ügyvédrendszer alapvonalaival egybehasonlítva, utóbbinak előnyeit emeli ki. „Amannál — ugymond — a számmeghatározás czéhrendszeri maradvány, az erők szabadversenyének megölője; a jól kiképzett ügyvéd javára van a községnek, díszére az államnak nem terhére, nem kell számára fizetés; a szabadversenynyel többnek nyílik foglalkozási pálya s jut kenyere; az ügyvédség magasb foku képzettséget feltételez és tanusít, mint a birói államvizsga és doctorátus. Az ügyvéd jelöltségi állapot egyike a legkellemetlenebbeknek; várni, hogy valakit a halál elragadjon, a végre, hogy kenyérhez jussunk, nem épen emberies. És e felett mily sok ideig tart gyakran, s mennyi mindentől függ megnyerése?! Néha az élet legszebb szaka tova halad; az ügyvédjelölt nem magának dolgozik, nevét nem ismeretheti, nem számíthat biztosan, nem köthet viszonyokat, ismeretéseket, mert nem tudja: mikor, az ország melyik szegletében jut számára egy megállapodási pont. Mérnöknek, orvosnak, ha oklevele kezében, lépteit előtt tárva a világ; az iparos remeke megadása után, a mikor és hol akar, élethez kezd; ipar, kereset, munka, föld, személy időhaladtához képest mind előhalad, bilincseiből fel van oldva, — csak az ügyvédség megy visszafelé, ez lön az újabb időben lebilincselve. A státusnak joga van megkivánni, hogy az ügyvéd magát kiképezze; de arra, hogy mikor és hol kezdje meg működését, nincs. Ez tulságos kormányi gyámkodás, örökös félszenben tart egy tekintélyes művelt osztályt, könnyen háttérbe szoríthatja a képes és szabad gondolkodásuakat, károsan hat a független véleménynyilvánításra.“ Ez után az ügyvédi kamarai rendszert veszi bírálat alá, s annak czélszerűtlenségét megdönthetlen okokkal mutatja ki, valamint azt is, hogy „az államnak nincs joga arra, hogy a szegények ingyen védelmezését illetőleg a magános egyén idejével, fáradságával díj nélkül rendelkezék; de az

ingyen munkában ritkán is van haszon.“¹⁾ Ez összehasonlítások alapján azon nézetét nyilvánítja, hogy a mellett, hogy a magyar ügyvédi szervezet a nemzeti szellemet és alkotmányos felfogást híven tükrözi vissza, egyszersmind az államférfiui bölcseséget és gyakorlatiasságot sem tagadhatni meg tőle, híven kiállják annak alapvonalai a tűzpróbát mint az örökigazság; mint a lángeszű II. József kísérleteit szerencsésen túléltek, úgy az újabb időbelieken is diadalmaskodnak. Átlátták akkor s át fogják látni most is, hogy sikertelen a küzdés egy oly szívós nemzet oly intézményei ellen, melyeket saját erején, saját életéből fejtett ki, szíve melegével ápolt sok századokon át, és gyakran vérével öntözött. Akkor is visszavonattak a nemzeti intézményeink ellen kiadott rendeletek, s most is vissza fognak azok helyeztetni, s a nemzet megtéve a kor igényelte javításokat — büszke önérzettel, meg nem tört lelki erővel alkotmányához, nemzetiségéhez úgy szerelme minden más tárgyaihoz, melyeket megmentett, ragaszkodóbban mint valaha fog kiemelkedni a jelenvaló vész hullámaiból. Igen, előbb vagy utóbb a végeredményben diadalra jutnak a mult időkben már annyiszor valósult történelmi igazságok. Nem a mieinkhez való előszeretet s az idegen iránti gyűlölet mondatja azt velünk — írja tovább — hanem először az, mert mi keleti faj vagyunk, jogunk, institúcióink összesége sajátos, eredeti, nemzeti életünkből született és fejlődött évezreden keresztül, tehát csak is ez, és az idegen nem talál reánk, nem egyezik hajlamunkkal, szellemünkkel, viszonyainkkal; más o d s z o r az, hogy azok alkotmányos kormányzat alatt, alkotmányos úton és szellemben létesültek és öregbedtek, de az osztrák intézmények nem; pedig az államszerkezeten, köz és magán jogon, bírósági szervezeten és más intézményekben merőben más elv és fogalom, más tudomány és észjárás, más bölcsélet és lélektan, más szív és lélek, szóval: alak és lényeg vonul keresztül szabad alkotmánynyal bíró, és azt nélkülöző népeknél. Egyenesen foly innen, hogy a mint az alkotmányosság az emberi tökélesedés magasabb fokát mutatja, mint az egyeduralkodó: úgy kétségbe vonhatlan, hogy a magyar institúciók alapvonalai tökéletesebbek mint az osztrákokéi. Történjék — így végződik a cikk — előbb vagy később, de az bizonyos, hogy a magyar ősi alkotmány és institúciók — alapelveiket illetőleg — rehabilitáltatni fognak“...²⁾

1) Kolozsvári Közlöny 1865. 18. szám. — 2) Ugyanott 19. szám.

E jóslat még nem tölt be, de azóta öregbedett az alap, biztosabb a hozzá kötött remény.

Fejérnek a jog és igazság, a közügyek és nemzeti intézeteink, a szép és jó iránti benső rokonszenve s azok érdekében vívott nemes harcrai mellett, a tények erejével szólnak azok gyámolítására tett tetemes anyagi áldozatai. Az erdélyi nemzeti színház alaptőkéjéhez 350 forintot adott, a magyar nemzeti színház nyugdíjintézetéhez és a magyar írók segélyalapjába 100 ftot, az erdélyi múzeum-egyesületnek 100 ftot, a magyar akadémia alaptőkéjéhez és háza építésére szintén 100 ftot, az erdélyi gazdasági egyesület alaptőkéjéhez 100 ftot, a Kisfaludy-társaságéhoz 50 ftot. — Ez a gyakorlati hazaszeretet, ez a tett-hazafiság. . . . A szegény unitárius tanulóifjak felsegítésére 1000 ftot, a szépirás előmozdítására 100 ftot, az unitárius vallásközönség alaptőkéjéhez 200 ftot, a kolozsvári anyaeckklézsiához 100 ftot, az özvegy tanárnék és papnék nyugdíjalapjába 100 ftot, a tőle indítványozott s legelhatározottabban pártolt kolozsvári unitárius leányiskola építésére 100 ftot, a kövendi ekklezsiának gazdag ajándékokat adott; háza nyitva volt egyháza fiai előtt, szívéből szerette annak ifjúságát, asztalánál éveken át vendég volt egy-egy jó igyekezetű tanuló. . . . Ez a nem szép szóokban, de jó tettekben nyilvánuló vallásos buzgóság. Barátai iránt ritka gyöngéd volt. Egyiknek egy alkalommal a pályaválasztás kérdésében tanácsot adott s nyugtot nem talált, míg választásuk helyes voltáról meg nem győződött. „Nyugtalankodni kezdek sorsod iránt — írja egyik levelében — adja az ég, hogy ne legyen alapos; az erősen nyomná mindig lelkemet. . . . Ohajtanék bár két órát lenni veled. Leveledben azon kitétel: meglátjuk mi lesz mindnyájunkból — mélyen lelkembe nyilallott, mert te mindig nagy bizalommal voltál hozzám, én belé szólottam sorsod intézésébe, te hajlottál utánam s abból lett, hogy befolyásom nagy volt ezen lépésedre is. Igen önként következik tehát, hogy lelkiismeretemet méltán aggodalom fenyegeti azon esetre, ha lépésed megbánni kénytelenítettél — a mit Isten soha ne engedjen!”¹⁾

A szülői örökséget életéig testvéreinek használatába engedte, maga szerzette magának s övéinek kenyerét; családot képezve, időteltével becsületes keresményéből ezereket áldozott közczélokra — ez valódi ember, ez a derék férfiú.

1) 1845 febr. 24. érintett barátjához írt leveléből.

Menjünk tovább . . . Fejér életnapja mindinkább siet a le-
 hanyatláshoz, betegeskedés rendes állapota, koronkénti jobb léte
 kivétel. — Nincs nyomasztóbb a szívre, mint egy bizonytalan tár-
 gyu félelem vagy bizonyos aggodalom. Hosszasan s mindig félteni
 azt, a kit szeretünk, erősen szeretnünk azt, kit folyvást féltünk
 kell, kinzó lélekállapot; vágyunk őt hosszasan velünk látni, s örök-
 ké szoronganunk életéért — nincs a mi inkább megkeserítse az
 élet savát s jóizét. . . Mint az árbocztalan hajó, mely becses ter-
 het visz, a távolban, midőn már alig látjuk, midőn süllyedez, fel-
 feltűnik, ismét elborul, szívünk rokonérzését viszi magával, öröm-
 dagasztja vagy bú nyomja lelkünket: így voltunk mi is vele, mi-
 dőn gyengülni láttuk egészségét; most aggódtunk érette, s fájóérzés
 szállt meg, majd ragaszkodóbbak lettünk hozzá, vágytunk soká bir-
 ni, s mégis féltünk erősen bizni életerejében, nehogy fájóbb le-
 gyen bizonyos elvesztése. — Szép látni két nemes bajvivót még
 akkor is, midőn már egyik roskadoz; a hősiesség, a bátor küzdés
 részvétünket nyeri meg. Így küzdött ő is évek óta az élet nagy
 bajvivásában, míg végre ereje megtörött. . . . Mint a tűzgolyó el-
 pattanásához közeledtekor legszebb, az üstökös midőn más égi-
 tájra száll: úgy egy nemes szellem is, midőn itt hagyja földi ha-
 záját. Fejér e ritka szerencse birtokában volt, midőn örök-éje kö-
 zeledett. Szülői iránt a fiúi érzés, főiskolánk s ifjusága érdekében
 a hála, szülőfölde, vallása, városa, hona iránt a kegyelet, osztály-
 felei iránt az érdekesség, családja iránt a hűség és szeretet, ma-
 ga és becsülete mellett a lovagiasság szent kötelmeit hiven, fér-
 fiasan minden viszonyok közt teljesítette; általános volt a becsü-
 lés személye, az elismerés dologismerete s közügyszeretete, a
 méltánylat érdemei, a részvét szenvedő sorsa iránt s a megille-
 tődés szomorú halála felett. 1865-n többször rohanta meg a sor-
 vasztóláz, melyből orvosi ügyesség és gondos házi ápolás követ-
 keztében felüdült, de mindannyiszor nagyobb gyengülés nyomai
 maradtak hátra, míg az utósóból fellábbadni nem tudott. Azon évi
 december 31-n reggeli 5 órakor történt halála, midőn mint Ara-
 nyosszéknek harmadszor követe az erdélyi országgyűléshez inté-
 zett királyi leiratból már tudta, hogy Erdély képviselői-
 nek a magyarországi közös országgyűlésen va-
 ló megjelenésénem sokára ellesz rendelve. Meg-
 nyugtató volt ránézve, hogy avagy csak ezt megérhette. — Leg-
 bensőbb barátai mondják, hogy halálát siettette követi tisztének

lelkiismeretes teljesítése, melyet törvényhatóságának hosszas unszolására s tágitni nem akaró kérésére akaratlanul vállalt el. A téli hónapokat már évek óta szobájában töltvén, a szoba egyforma szelid légéhez szokott beteges test, a gyűlésekbe való járás s ottani különböző lég- és hőmérsék által oly foku belső lázt kapott, minek élete lőn áldozata. Temetése az 1866-k év második napján volt, melyen az összes ifjuság, polgárság, értelmiség, országgyűlési követi kar és kir. hivatalosok — az utcákat ellepő tengersokaság volt jelen, felette egykori tanuló társa és szellemrokona, Kriza János erdélyi unitárius püspök, tartott megható könyörgést, a tőle oly kiválólag szeretett tanuló ifjuság harmóniás éneket, a sirnál pedig követtársa, Zeyk József, polgári beszédet!

Rendkívül népes temetése, népszerűségének tanusítója. Sirja a kolozsvári köztemetőben van; sírkövének felirata: ITT NYUGSZIK A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS FŐTANODA GONDNOKA, ARANYOSSZÉK ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐJE, ÜGYVÉD KÖVENDI **FEJÉR MÁRTON**, SZ. 1812 SEPT. 30. M. H. 1865 DEC. 31. FIÁVAL ÖDÖNNEL, SZ. 1857 SEPT. 9. M. H. 1859 JUN. 11. BÉKE PORAIRA. A köven, alól koszoru, benne két égő fáklya, tetején hamvveder félrevont fátyollal takarva, vasrácszat veszi körül, zöld gyepp fedti a sirdombot. Földi része annyi jeleseink porával vegyült, lelke tetteiben él, emlékének egy hű nő és szerető gyermek, sok jó barát és tisztelő hazafi, egy egész hitfelekezet könnyel áldozik. Az erdélyi gazdasági egyesület, muzeum és más társulatok, melyeknek alapító és igazgató választmányi tagja volt ¹⁾ szomorúan vették tudásul halálát, a kolozsvári és kövendi unitárius egyházak, Aranyosszék tisztsége és az erdélyi unitárius főtanács jegyzőkönyveikben örökitették azt, s mély részvétőket a néhai özvegyével írásban tudatták. ²⁾ Aranyosszék bizottmánya közvesztéségnek mondja részvétiratában Fejér halálát, a ki szerény soraiból lépvén az életbe, szorgalma, műveltsége, becsületessége s mély belátással párosult hű hazafisága által, nemcsak szülő-földe szűk körében, de az egész országban annyira kivívta a közbecsülést, hogy hazánk jobbjai közé méltán számítható. ³⁾ Az országgyűlés követi kara nevében sirja felett beszélő követtársa őt szintén így festi. „Ő — ugymond

1) Erdélyi gazdasági egyesületi alapítói oklevele költ 1860 febr. 20-n, a választm. tagságát illető március 21-én. — 2) Aranyosszék képviselő állandó bizottmányának részvétirata költ 1866 jan. 26-n 2. szám alatt. — A kolozsvári és kövendi unitárius ekkleziáké, a k. tanácsé azon hónap 7-én. — 3) Az idézett részvétiratokból.

— hazánk legjobb ügyvédeknek egyike, minden üdvös társulatnak munkás tagja volt, s midőn a közélet mezejéről leszorítva lön, az egyesületi téren keresett magának tevékenységi tért. Ügyvédi pályáján nem vált a mammon bálványává, nem tekinté tehetségeit uzsora-tőkének, adott mindenkinek tanulmányai gyümölcséből, a szegényt védte ingyen, a hozzá bizalommal folyamodókat szivességből is tanácsolá. Az egyesületi téren, mi tudjuk, kik társai valánk, mily buzgó és fáradhatlan munkás volt a közjó előmozdításában; tudjuk mit vesztettünk mindig mélyen átgondolt, széles ismeretekre támaszkodó szava elnémulásával. . . . Ő mindig megtartá tetteiben ősi institutióink azon alapvonalait, melyek kiállják a tűzpróbát, mint maga az örökigazság. Isten veled — így végződik a beszéd — nemes: barátom, pályatársam, Aranyos-
széknek hű fia! Fogadd e búcsunál önzetlen szived ernyedetlen törekvéseiért elismerésül pályatársaid koporsódra hulló könyeit.¹⁾ E szók igazak s nem csalók; nem csalódom azon ítéletem nyilvánításával, hogy Fejérben a haza legjobb fiainak egyikét a legrosszabb időben vesztette el. Forradalmak idejében, az államok nagy válságaiban mindig veszt az erkölcsiség. Az emberek a hatalomra néznek, a csillogás elcsábítja, jóllétkeresés lesz főéletcél. A tiszta jellemek megkevesednek. . . . Korunk ilyen. A régi időknek harcot izent az új, a tekintélyeket eltapodták, új emberek állottak elé, s új intézményeket, szokásokat és erkölcsöket hoztak be. A ki nem ment a fejlődő idővel, egy kettő alig óvta meg magát az elsodortatástól. Fejér egy volt ezek közzül, s oka nemes lelki alkában s önmagával tisztában levő szilárd jellemében van. Ő az életcélját kora ifjúságában nemesb célok utáni törekvésben, a magánérdeknek a közjával egybekötésében találta. Már mint tanuló forron ölelte szívére tanulótársainak mivelődési érdekét, mint tisztviselő és ügyvéd, tisztviselő és ügyvédtársaiét, mint férfi és apa övéiét, mint barát barátjaiét, mint székely anyaföldéét, mint magyar hazájáét, s végre mint unitárius hitfelekezetéét! Két alapérzése volt szívének: szerette a szépet és jót; szóval és tettel gyámolított minden hasznos közügyet teljes életén át, s a midőn ez saját ügyével ellentétbe jött, utóbbit áldozta fel. Tanár lenni vágyott; aggodalmak támadtak iránta, s ő kitepte szívéből égő lelkesedését, ellökte kezéből boldogsága eszközét, s fájó kebelével más pályára tért. — Halad rajta előre, feljebb, s mikor neve isme-

1) Kolozsvári Közlöny 1866. 2. szám.

retes lesz, mikor a gyümölcs már érőfélben volt, a forradalom feltartóztatja. Ismét más pályára lép, s megy a kitűnés mezején, érdemeit elismerik, szűkebb határu hazájába küldi a kormány, s ő a börtön kietlenébe, szinte vérpadra jut. A gondviselés megmenti. — Harmadszor is pályát cserél. Az alkalom kínálkozik, tehetségei jogosították volna őt jövedelmes hivatalokra: haladni társaival a szerencsét megragadni. Ő magával következetes maradt, ügyvéd lett, fel- és aláfelé független, az igazat kimondó, a jónak barátja, a közügyeknek gyámolítója, még pedig szóval, ha az elég volt, tettel, ha a kellett, pénzzel és áldozatokkal, ha a vitt célhoz. Ha ő akart, mi nem lehet vala a lefolyt időkben? De megelégedett avval, hogy jó hazafi s becsületes ember legyen, s az lett önerején; nem emelte születés, egyszerű székely szülőtől származott; nem hivatali fény, végig gyakorló ügyvéd maradt; nem nagy vagyon, mit nem örökölt, de maga szerzett tisztességes munkájával, a szükségesnél valamivel többet, nem zsarolva senkit, még csak ügyvédi díját sem kérve soha senkitől; nem emelte egybeköttetés és semmi más befolyás, mint a mit jellemtisztasága, észereje, terjedt ismeretei, s bő tapasztalásai keresetlenül szereztek meg számára. Ám ő tanult, tanuló, ifju, férfi korában egyiránt, az irodalom szívének, fejének tápláló emlője volt, a gondolkodás, észlelés, tanulmányozás kedvencz szenvedélye, a történelem, alkotmányunk, a megyei élet, nemzeti erkölcsünk az a kincsforrás, melyből érveit, elveit és igazságait meritette. A tudás csak ily előkészület gyümölcse, s csak ily előkészülettel bíró férfi hagyja áldásos nyomát életének. A legelőkelőbb hazafiak, politikai működésén meglátszik az, ha önészlelésből ismerik-e a hazai intézményeket, a magyar irodalom tejét szívták, politikai ismereteiknek önszorgalom rakott-e alapot, felfogásukban a kellő mélység meg van-e? Fejér alkotmányunkat, igazságszolgáltatásunkat, nemzetünk szellemét, szükségait, mulasztásait, az osztályok és pártok nézeteit, gyengéit teljesen ismerte s méltányolta. A közvéleményben való emelkedésének tehát egyik alapja készültsége, a másik jellemében keresendő. A ki soha szint nem változtat, mindig egy úton jár, ki nek szavai és tettei következetesek, életéhez politikai hibáztatás, vagy erkölcsi megróvás nem fér, a ki a szerencse hajhászása helyett szerényen visszavonul, inkább lemond, mintsem követeljen, áldozik, hogysem kérjen, önmagától elvonja s a közügynek adja megtakarított filléreit: az ilyen ember valódi férfi, itt jellemmel

van dolgunk. Fejér ilyen volt. Ő — hogy úgy mondjam — maga teremttette magát. Ez szerzett eszének tekintetét, szavainak hitelt, nevének tiszteletet, emlékezetére áldást. Ha hervasztó betegsége lelki erejét legszebb férfi korában már nem lankasztja, ki tudja hová fejlődhetett vala szellemtehetsége! . . . Családi körében a legjobb férfi és atya, nejéhez példányképen kiméletes és gyöngéd, ki azt oly ragaszkodással és önmegadással viszonzta, hogy hosszas betegeskedése alatt mellőle soha nem távozott, s bár férje neheztelt érette, minden társasági örömeiktől több éven át elvonult, s mikor néha férje egészségi állapotát javulni látta, öröme vallásos buzgóság gyakorlatában tört ki. Ilyen volt a kövendieknek tett nagybecsü ajándék is. Politikai gondolkozásában nem volt tulzó, de a törvénytől elállani, s az azokon alapuló jogokból bármit is feladni halálos véteteknek tartotta. Csekély örökölt vagyonát takarékosága és házi körülményeihez szabott kitünő s következetes számításal annyira nevelte, hogy családjá anyagi állapotja biztosítva lön.

A ki gondos, szorgalmas s gyöngéd családfőt, a munkában kitartó s ernyedetlen férfit, jól kigondoltan tervező főt, s erélyes végrehajtót, soha senkit félre nem vezető tanácsadót, s rendithetlen jellemű embert keres — ezeknek fényes példáját találja benne.

Boldog halott! ő már pihen, nem látja többé a hon baját, küzdelmeinket; koporsójára gyászoló övéinek s barátainak könnyüi hullottak — ezek az apát, férjet, barátot illetik; a kísérek hosszú sort képeztek házától siri hazájáig, ez a polgárt; ott pályatársai búcsuztak el tőle — ez a tiszta politikai jellemű hazafit; az egyházi tanács és ekklezsiák részvétnyilatkozatot intéztek elárvult nejéhez — ezek a buzgó vallásos férfiert vannak. . . . Az én áldozatom e sorok.

Jakab Elek.

J. Bauer lith.

Gez. v. Jos. Steub. Wien.

Fejér Márton